

Erich Mistrík: India

Obsah

Indické stretnutia	2
Život v znamení ahimsy	8
Život na ulici	15
Strachy Európana v Indii	20
Tajomstvá indickej dopravy	26
Mystický Sárnáth	36
Najväčšia a najstaršia univerzita v Nálände	43
Neviditeľný Budha – Sáhčí	46
Rikšiari a mnísi v Bódhgaji	51
Európan stratený v Indii	56
Moji indickí učitelia	62
Veľkosť v detailoch	70
Indická syntéza	76
Nič nie je jednoznačné v Indii	82
Indické déjà vu	91
Slamy	97

Indické stretnutia

India je čarovná i záhadná. Európanov fascinuje, ale aj ľaká. Je bohatá duchom, prírodou, ľudskými túžbami, láskou, toleranciou. Európania k nej radi pristupujú ako civilizovaní ľudia, teda akoby vyspelejší a múdrejší. Sú preto často šokovaní hroznou chudobou, zvykmi i sebaodriekaním mnohých Indov. Európanov fascinujú jogíni a šokuje všadeprítomná špina. Ak však Európan zabudne na svoje civilizačné predsudky, Indovia sa mu ukážu takí, akí sú – povznesení nad biedy tohto sveta, lebo veria v odplatu alebo odmenu za činy vykonané v živote. Sú rozporuplní vo svojom vnútri, vo svojej civilizácii i vo svojej kultúre, ale pritom harmonickí a vnútorne vyrovnaní. Stretnutia s nimi sú pokojné a na prvý pohľad bez vzruchu, v hĺbke však akoby sa premietal film o obrovských kontrastoch Indie.

Študentka v Bombaji

Desať kilometrov od Bombaje je pri pobreží malý ostrov Elefanta. Stal sa výletným miestom turistov, lebo sú na ňom hinduistické chrámy vytesané priamo do skaly, so stĺporadím, obrovskými sochami, halami, ba aj s nádržou pitnej vody. Ideálne miesto pre oddych a načerpanie síl. Z Elefanty ma vracia naspäť loď plná turistov, keď si ku mne prisadne usmievavé a nadmieru zvedavé dievča. Skoro celú hodinu som diskutoval s touto študentkou, ktorá si prišla oddýchnuť od prípravy na prijímacie pohovory na vysokú školu. Hovorila čistou angličtinou, pretože vyrástla v rodine vysoko postaveného dôstojníka a od detstva získavala len to najlepšie vzdelanie. Dievča so širokým rozhľadom, ktoré precestovalo už celú Indiu, spoznalo množstvo ľudí, históriu a jej pohľad na svet nebol úzko-prsý. Dievča prakticky bez starostí o seba a svoju budúcnosť, vždy malo čas a energiu venovať sa svojmu duchovnému rastu. Ustavične plánovalo budúcnosť – štúdiá, cestu do Ameriky, nové priateľstvá, nové večierky pri hudbe. Jej odchod ju charakterizoval najlepšie – neočakávane a bezstarostne odbehla na druhý koniec malej lode, k bratovmu walk-manu.

Jedna tvár Indie je veľmi príjemná. Druhá je temnejšia.

Rikšiar vo Váranasí

„Dobrá služba, dobrá služba“, opakoval rikšiar vo Váranasí. Nech by slúžil hocijako, potreboval som ho, pretože v tomto trištvrtmiliónovom meste hromadná doprava prakticky neexistuje a rikše sú nenahraditeľné. Chlapec najatý na celý deň za vopred dohodnutú sumu bol približne v rovnakom veku ako študentka v Bombaju.

„Dobrá služba, dobrá služba“. Celé dve hodiny opakoval rikšiar, ktorý živelne získal základy angličtiny.

„Kde ísť? Ja viem, kde ísť s pánom. Ja budem ukázať niečo pekné pánovi. Dobrá služba.“

Ochota tohto chlapca nepoznala hraníc, zlomilo ho až jedno – hlad. „Môže pán dať kúsok platu? Som hlad.“ Jedine preddavok z vopred dohodnutého honorára umožnil rikšiarovi naobedovať. Ako mi počas chudobného obeda rozprával, rikša nepatrí jemu, ale „bossovi“, ktorému denne odovzdáva nemalé peniaze, často aj celý denný zárobok.

Čašník Jusuf

Čašník Jusuf pochádza z hudobného Biháru, rodičia mu nemôžu dať ani rupiu. Má

svoj chlebík a zarába celkom slušne. Býva síce v komôrke bez okna, kam sa mu vošla len posteľ a nič viac, ale má aspoň strechu nad hlavou a istotu, že v čase dažďov nezmokne. Jusuf študuje na univerzite Dillí filozofiu a angličtinu, čo pohltí značnú časť jeho zárobku, lebo mesačný poplatok za štúdium nie je malý. Kedy študuje, sa mi nepodarilo zistiť, lebo od rána do večera musí byť v kuchyni alebo obsluhovať hostí. Žije ako vlk-samotár, tak som sa ho raz spýtal:

„Jusuf, kedy sa konečne oženíš?“

Jednoznačná odpoveď: „Nikdy!“

„Prečo?“

„Mám si zavesiť na krk taký balvan? Žena nič nezarobí, stará sa len o domácnosť a deti. A tých býva veľa.“

„A ty nechceš mať veľa detí ako ostatní?“

„Len to nie!“ zhrozene vykrikol Jusuf. Čo keby sa mi narodili samé dievčatá. Kde by som ja, chudobný človek, vzal na veno?“

Od Jusufa som prvýkrát počul o tomto probléme. Mladí Indovia nechcú, aby sa im rodili dcéry: sú s nimi len starosti, lebo im treba pripraviť veno a vystrojiť svadbu. Ak sa nevydajú, treba ich živiť.

Veno je pre nevestu obrovským problémom – aj v nižších vrstvách spoločnosti sú to často vysoké sumy alebo drahé predmety. Indická republika tvrdo bojuje proti zvyku dávať a žiadať veno, nedarí sa však tento zvyk vykoreniť. Považujú ho za celonárodný škandál, lebo ročne odhalia množstvo prípadov, keď manžel upálil vlastnú manželku, lebo po svadbe zistil, že veno je nižšie oproti očakávaniam, alebo keď žiada dodatočné veno a rodičia manželky ho nemôžu poskytnúť. Hoci tento barbarický zvyk upaľovania zakázali už britské koloniálne úrady v 19. storočí, dodnes sa ho v Indii celkom nezbavili.

Ženy v nižších vrstvách indickej spoločnosti sú väčšinou prakticky otrokyňou svojho muža s výlučnou povinnosťou rodiť deti a starať sa o ne a o domácnosť. V celej indickej spoločnosti, ale osobitne v nižších a menej bohatých alebo menej vzdelaných vrstvách ešte stále platia stáročné pravidlá na uzatváranie manželstva. Tak ako osud človeka dodnes zväzuje nekompromisný a krutý kastový systém, aj manželstvo často nie je vyjadrením lásky, ale zosobnením večných zákonov osudu. Spojenie dvoch ľudí vzniká preto, aby sa naplnila povinnosť – pokračovať v generáciách kasty. Mnohokrát je to stále dohovor medzi rodičmi, vyplňanie povinnosti – a preto je to aj večná a nezrušiteľná dohoda, v ktorej manželka nezvratne zdieľa s mužom všetko dobré aj zlé. Ideálom indickej ženy je dodnes Síta z dvetisícročného eposu Rámajána, manželka hrdinu Rámu:

„Verná žena nasleduje svojho zákonného pána, kam len on pôjde. Po vyhostení Rámu je rozhodnuté o Sítinom exile. Dedo, syn, ani milujúci brat neriadia stav vecí vydatej ženy. So svojím pánom ona padá i stúpa, s jej manželom prichádza jej osud.

Keď spravodlivý Raghuov syn kráča do najtmavšieho lesa a ťažkosť, Síta kráča pred svojím manželom, aby mu uvoľnila dlhé a trnité cesty.“

O veciach spoločných jednoznačne rozhoduje muž – stretol som mladíka, ktorý cestoval na svoju svadbu a nevestu si ešte nepoznal. Už však mal ujasnené, kde budú žiť, vedel, že so ženou bude mať veľa detí, vedel, že ho bude živiť jeho malé políčko, vedel, že deti budú pokračovať v jeho remesle.

Deti

„Potrebujete ženu?“

„Nie.“

„Pätnásťročná.“

„Nie.“

„Nepotrebujete hašiš?“

„Nič nepotrebujem a nebude so mnou nijaký biznis!“

Dialóg sa odohral počas prechádzky po nábřeží v Bombaji. Muža, ktorý šeptom ponúkal tieto „služby“, odradila až moja posledná veta. Je to formulka, ktorá je pre belocha v Indii mimoriadne užitočná. O belochovi si ľudia z nižších vrstiev Indov väčšinou myslia, že má plné vrecká dolárov, a treba mu ponúkať najrôznejšie služby alebo obchody. Prinajmenšom možno od neho kúpiť doláre.

Ľudí s takými podozrivými obchodmi, ako bol muž v Bombaji, možno stretnúť len v centrách veľkých miest, väčšinou len chcú kúpiť doláre. Avšak kam človek zájde, všade je mnoho iných, ochotných pomôcť. Sú to väčšie i malé deti, čo belocha ustavične obliehajú a ponúkajú látky, vyčistenie topánok, jedlo, chcú ukázať cestu, tie väčšie porozprávať o nejakej pamiatke, alebo urobiť čokoľvek, len aby im vznikla nádej na nejaký zárobok.

Na začiatku môjho pobytu v Indii, kým som chodil len po Dillí, skoro vôbec som nevidel usmiate dieťa. Videl som totiž len tie, pre ktoré je ulica domovom, a tie sú špinavé, slabé oblečené a hladné. Všetky si pýtajú almužnu. Najkrajšie detské úsmevy som zazrel až vo vlaku, do ktorého som nasadol neskôr. Spokojné, usmiate a hravé deti, ktoré sa však viezli v prvej triede, v ktorej cestujú tí bohatí.

Zamestnanie

„Priateľ. Ty mňa priateľ. Ja priateľ,“ ustavične opakovať človek patriaci k obsluhu hotela vo Váranasí. Nerozumel som stále, o čo ide, až keď sa raz zastavil pri mne, ukázal na svoju košeľu a hovorí:

„Ja priateľ, daj košeľu, daj.“

Ukázalo sa, že ho už niekoľko dní priťahuje moja československá košeľa. Nečudoval som sa, keď som z jeho lámanej angličtiny pochopil, že to, čo má na sebe, je jediný odev – na prácu, na sviatok, na spánok. Pretože spí tam, kde pracuje, cítiť z jeho odevu množstvo jedál.

Obsluha hotela, to nie je pri lacnejších a menších hoteloch nič, čo by zodpovedalo naším predstavám. Hotel Morský breh, v ktorom som býval v Bombaji, to bola jedna úzka chodba delená drevenými priečkami na izby, do ktorých sa vošla len posteľ. Polovica z izieb

bez okien. A obsluha hotela? Všetkým, vrátane majiteľa, bol hotel aj bydliskom. Ak stačilo pracovať pár hodín za deň, zvyšok času presedeli pri rozhovoroch. Ak bolo práce viac, pracovali neustále od svitu do mrku. Spali v kuchyni, na lavici, v recepcii na stoličke, na zemi. Keď som v Gayi potreboval z podobného hotela odísť zavčasu ráno na autobus, musel som na chodbe prekračovať takto spiaci personál hotela.

Videl som však na ministerstve v Dillí úradníkov s pevným pracovným časom, dokonca s hodinovou obedňajšou prestávkou. Počas nej celé ministerstvo vyšlo von na trávnik: jesť obed, ktorý si priniesli z domu, spať, hrať karty alebo šach, absolvovať minikurz šitia, prejsť sa na člunku po blízkom kanáli...

Po takto strávenom obede sa vrátili do svojich nevľúdnych miestností. Nikto z nich nebol na svoju prácu sám – robili len vysoko kvalifikované administratívne práce. Každý z týchto úradníkov mal niekoľko pomocníkov, na to, aby mu doniesli či odniesli papiere, písali na stroji, telefonovali, uvarili čaj, odviedli návštevu. Indov je veľmi veľa, a tlak na pracovné miesta je veľmi silný. Ľudia z nižších kást radi robia akékoľvek pomocné práce za minimálnu mzdu.

Bieda a bohatstvo

Podľa indických štatistík tretina obyvateľov najväčších indických miest býva v slamoch. Sú to obrovské štvrte obydli vznikajúcich na okrajoch miest a na všetkých voľných priestoroch z vecí vyhodенých na smetisko, alebo náhodne nájdených. Často ľudia bývajú len pod jednou handrou napnutou na tyčiach, prípadne pod šikovne zoskupenou hromadou vlnitého plechu. Sú to väčšinou ľudia, ktorých sucho vyhnalo z vidieka do mesta sľubujúceho aspoň akú-takú prácu. Neďaleko československého veľvyslanectva v Novom Dillí si

chudoba vytvorila slam na pozemku, na ktorom sa onedlho malo začať stavať – dúfajú, že budú prví pri rozdeľovaní práce.

Videl som však v Novom Dillí celé štvrte luxusných viliek obklopených veľkými záhradami. Pri každej vilke stojí jedno alebo viac áut a pri bránach mnohých z nich stojí policajt s puškou.

Autobusy cez tieto štvrte len prechádzajú bez zastavenia – obyvatelia podobnej štvrte necestujú autobusmi. Videl som aj v Bhopále luxusné štvrte obytných viacposchodových domov s obchodmi naplnenými luxusným tovarom. Štvrte veľmi podobné centráм miest v západnej Európe.

Vedľa bohatých obchodov so zlatom, najnovších japonských áut tu žijú ľudia na úrovni stredoveku, bez strechy, na ulici, kde jedia, spia, milujú sa aj umierajú. Nie náhodou sa o Indii hovorí, že v nej môžeme nájsť najväčšie rozdiely na svete.

Hoci indická ústredná vláda bojuje s pretrvávajúcou chudobou čoraz úspešnejšie – počet ľudí žijúcich pod hranicou biedy sa znižuje – prírastok obyvateľstva je však taký prudký, že boj s chudobou je zo dňa na deň ťažší.

(1988 / 1990)

Pôvodne publikované v: Mistrík, E.: Indické stretnutia. In: Mladé rozlety. 1990, č. 20, s. 8-9

Život v znamení ahimsy

„Svetská sláva – poľná tráva“. Neodbytný pocit návštevníka archeologických nálezov v Patne, v hlavnom meste indického štátu Bihár. Tri storočia pred naším letopočtom tu bola mocná Pataliputra, hlavné mesto obrovského kráľovstva rozprestierajúceho sa po celej Indii. Z Pataliputry vládol kráľ Ašóka, jedna z najväčších postáv indickej histórie. Múdry a vzdelaný vladár, ktorý sa svojím prestupom k budhizmu stal aj kľúčovou postavou v histórii budhizmu. Jeho zásluhou sa toto náboženstvo rozšírilo do celej Indie, ba aj do zahraničia.

Ašóka postavil množstvo budhistických pamätníkov a dnes po celej Indii možno vidieť stĺpy ním vztýčené a nesúce rôzne politické, vieroučné i mravné ponaučenia. Hlavica jedného z týchto stĺpov – zo Sárnáthu – je dnes dokonca štátnym znakom Indickej republiky.

Chrám Mahabodhi – na mieste, kde Budha dosiahol osvietenie

Renesancia budhizmu

Kráčajúc cez bránu k miestu nálezov, očakával som niečo veľkolepé, majestátne. Na mieste pozostatkov veľkého mesta som zazrel len úbohé zvyšky dvoch menších kláštorov a niekoľko úlomkov stĺpov z trónnej siene. A ešte aj tie boli zaplavené vodou. Je to ako keby na Slovensku zostalo z Devína len niekoľko kameňov.

Fakt, že sa doteraz nepodarilo odkryť viac pozostatkov slávnej Pataliputry, však ne-svedčí o zániku budhizmu. Väčšina Indie je síce hinduistická a budhizmus prekvitá v okolitých krajinách, v Číne, Barme a inde. India je však jeho rodnou krajinou a v našom storočí prežíva budhizmus práve tam svoju veľkú renesanciu. Je to oveľa demokratickejšie náboženstvo oproti v krajine prevládajúcemu hinduizmu. Ostro odmieta hinduistický kastov-ný systém a zároveň nepopiera, aby každý – a nielen kňaz – bol schopný najvyšších nábožen-ských zážitkov. Svojím demokratickým cítením sa stáva príťažlivým najmä pre nižšie vrstvy indickej spoločnosti a v tomto storočí sme svedkami až masového prestupovania príslušníkov najnižších indických kást k budhizmu.

Lotosový kvet

Lotosový kvet sa stal symbolom budhizmu. Indický lotos rastie v špinavých, bahni-tých vodách. Na hladine pláva veľký červený kvet obkolesený niekoľkými listami. Dnes je posvätným kvetom, symbolom všetkého čistého, nepoškvrneného a krásneho, čo sa vynára zo zloby a morálneho bahna. Budhu považujú za takýto lotos a podobné je aj morálne cítenie budhistov. Vo východnej Indii, v Biháre, je najsvätejšie miesto budhizmu – Bódhgaja. Je to miesto, kde podľa tradície Budha, sediac pod vysokým stromom, po niekoľkonásobnom ne-úspešnom pokúšaní diabla, dosiahol osvietenie. Pekná rozprávka, z ktorej sa však odvíjajú morálne zásady budhizmu. Budha si vraj vtedy uvedomil márnosť všetkých pozemských vecí a pochopil, že cieľom ľudského života je nirvána, čiže stav bez telesných túžob, bez utrpenia, stav nadpozemského vytrženia. Podľa budhistov je práve tento stav tým najvyšším a najčistejším, čo môže človek dosiahnuť. Vedú k nemu rôzne cesty, ale všetky sa týkajú mravného sebazdokonaľovania v cítení, reči, správaní sa. Najväčším hriechom je podľa budhistov ignorancia a hlúposť, nedostatok myslenia. Zmysluplný život sa podľa nich začína morálnou očistou, snahou o poznanie povahy vecí a o sebaopoznanie. Jedným z najznámejších pravidiel je neubližovanie živým tvorom, ahimsa. Akú silu môže mať toto pravidlo, som po-chopil až v Bódhgaji, keď sa môj sprievodca, pravoverný budhista, zohol a mravca zašliapnu-tého uprostred lesného chodníka zodvihol a odložil nabok. To je situácia, v ktorej som po-chopil zmysel lotosového kvetu ako symbolu morálnej čistoty.

Koleso zákona

Budha rozkrútil koleso zákona svojou prvou kázňou v Sárnáthe neďaleko Váranasí. Tak aspoň hovorí budhistická tradícia. Koleso zákona znamená, že Budha ukázal pravú pod-statu všetkých vecí a vytýčil zmysel ľudskému životu. Obyčajne pretrvávajú predstava

o budhistoch ako o asketicky zameraných jogínoch. V samých základoch budhistického učenia však je zakotvená tzv. stredná cesta – pravidlá hovoriace o vytrvalosti, striedmosti, o tom, ako nepodliehať životným ťažkostiam, ako sa nenechávať uniesť túžbam, ale sa ich ani celkom nevzdávať. Pravidlá o hľadaní pravej miery, bez extrémov. Len takto žijúci človek sa môže podľa nich venovať vyšším duchovným záujmom, a len tak môže dosiahnuť najvyšší duchovný stav, nirvánu. Podľa budhistov Budha ukázal vo svojej prvej kázni – keď mal vraj len päť poslucháčov – pravú cestu ľudskému životu. Tento spúšťací mechanizmus obrazne pomenovali roztočením kolesa zákona. Koleso sa večne krúti, tak ako večne platí tento zákon.

Kláštory

Jedným z najväčších prekvapení, aké som v Indii zažil, bolo poznanie, že náboženstvo je stále úplne prirodzenou súčasťou každodenného života vo všetkých vrstvách indickej spoločnosti. Európan vychovaný ateisticky a sledujúci stále slabnúcu úlohu kresťanstva vo svete len ťažko pochopí, že všetky ľudská činnosť môže mať náboženský význam – od prípravy jedla až po politickú aktivitu. Dokonca Mahátma Gándhí použil ako jeden z hlavných princípov budúcej spravodlivej indickej spoločnosti náboženský princíp – ahimsu, neubližovanie živým tvorom.

Náboženské a sväté miesta sú úplne samozrejmou súčasťou života Indov a mnohokrát vôbec neoddeľujú svetské a sakrálné využitie. Aj pre najchudobnejších v hlavnom meste je najväčšia mešita Džama Masdžit prirodzeným príbytkom.

Ako v každom náboženstve, aj v Indii existuje vrstva ľudí venujúcich sa len nábožen-skému rozjímaniu, vrstva mníchov. Mnoho ich je aj v budhistických kláštoroch i napriek to-mu, že budhizmus je v Indii menšinovým náboženstvom. Jeho kláštory nájdeme po celej In-dii. V ďalekej histórii boli nositeľmi vysoko rozvinutej kultúry. Pri Bhopále, v Sání, kde žili budhistickí mníši veľmi dlho, sa dodnes zachovali vrcholné umelecké pamiatky trinástich storočí. Medzi nimi aj obrovské hrobky veľkých budhistických učiteľov. Dokonca podľa niektorých indických zdrojov, najväčšia z nich, Veľká stúpa, vznikla preto, aby skryla pozostatky samého Budhu.

Oveľa významnejší kláštor však vybudovali v Nálande, neďaleko Patny. Mnoho sto-ročí tu pracovala veľká budhistická univerzita, na ktorej v čase jej rozkvetu študovalo desať-tisíc študentov a učilo dvetisíc učiteľov. Mala obrovskú knižnicu a chodili sem na štúdiá i zo vzdialených krajín. Jej ohlas je dodnes taký veľký, že v Nálande vzniklo pred tromi desiatkami rokov medzinárodné centrum pre štúdium budhizmu.

Pri vstupe do žijúceho budhistického kláštora som vždy pocítil demokratický duch tohto náboženstva. Na rozdiel od hinduistických chrámov, ktoré sú pre nehinduistov uzavreté, budhistické chrámy i kláštory s radosťou privítajú každého. Ochota siaha tak ďaleko, že aj neohlásenému návštevníkovi ukážu a vysvetlia detaily chrámu, osvetlia otázky náboženského kultu, ba dokonca poskytnú aj nocľah. Za ten však očakávajú „dobrovoľný“ príspevok do kláštornej pokladnice.

Náboženská zmes

Prevládajúcim náboženstvom v Indii je hinduizmus. Okrem neho sa však stretneme so všetkými svetovými náboženstvami i s niekoľkými špecificky indickými. V Indii je veľa moslimov, dokonca v Aligarhe je jedna z najväčších islamských mešít. V Pandžábe zasa žijú príslušníci sikhského náboženstva, patriaci k najbohatším a najvzdelanejším obyvateľom In-die. Po celej Indii nájdeme veľa džinistov, príslušníkov náboženstva, ktoré vzniklo v staroveku spolu s budhizmom, ale neprekročilo hranice krajiny. V Bombaji sa sústredili parsovia vyznávajúci jedno z najstarších náboženstiev sveta, zoroastrizmus. Sú pozoruhodní tým, že svojich mŕtvych nepochovávajú ani nespávajú (zem a oheň sú pre nich posvätné), ale na zvláštnych „Vežiach mlčania“ ich nechávajú roztrhať supom. Na juhu a východe Indie žije veľa kresťanov: Keď Portugalci pred päťsto rokmi pristáli na juhozápadnom pobreží Indie, boli veľmi prekvapení, pretože ich vítali kresťania, ktorí nikdy nepočuli o pápežovi. Boli to potomkovia prvých kresťanov, utečencov z Blízkeho východu ešte na prelome letopočtu.

Okrem nich ešte v centrálnej a východnej Indii žije množstvo domorodých kmeňov, a tie pochopiteľne vyznávajú svojich vlastných bohov.

*Po Amritsare druhý najsvätejší sikhský chrám v Patne.
Na tomto mieste sa narodil posledný prorok sikhov*

Je to pestrá zmes, ktorá sa niekedy prejavuje veľmi svojrázne. Nie je nezvyčajné čakať v turistickej kancelárii spolu s budhistickým, džinistickým a moslimským pútnikom. Nie je nezvyčajné, ak na univerzite študuje budhistický mních.

*Ani v najeurópskejšom indickom meste – Bombaji – nie je nič nezvyčajné
na stretnutí s prenikavým pohľadom svätého muža*

Indovia to vôbec nepocitujú ako niečo mimoriadne. Skôr ich to vedie k nekonečnej tolerancii v medziľudských vzťahoch. Rešpektujú najrôznejšie predstavy o živote, lebo za každou z nich vidia zvláštnu ľudskú skúsenosť a osobité túžby. Do svojho náboženského cítenia si navzájom nezasahujú. Ak prepuknú nejaké náboženské nepokoje, nie sú výsledkom presadzovania niektorých bohov, ale vždy majú politické pozadie a skrývajú sa za nimi rôzne politické záujmové skupiny.

Našťastie pre Indiu v jej ústave je zakotvená zásada, že krajina je nenáboženským štátom a žiadne náboženstvo si nemôže nárokovať na vedúce postavenie. V takom nahromadení kultúr, aké jestvuje v Indii, by to bola tragédia. Indická republika však mala doteraz vždy vedenie dosť múdre na to, aby nepripustilo náboženské nepokoje väčšieho rozsahu. Dnes je živá skúsenosť z čias, keď Angličania oddelili od hinduistickej Indie moslimský Pakistan a v panike pri živelnom sťahovaní hinduistov a moslimov zahynuli státisíce ľudí. India patrí ku krajinám, ktoré na podobné skúsenosti nezabúdajú.

(1988 / 1988)

(Pôvodná verzia uverejnená v: Mistrík, E.: Život v znamení ahimsy. In: Život. 1988, č. 41, s. 32-34)

Chudoba uprostred obchodov plných lákadiel pre turistov

Centrum Nového Dillí – obuvníci čekající na zákazníků

Život na ulici

V strednej a južnej Indii je teplo počas celého roka. Aj v januári denné teploty často neklesajú pod desať stupňov a cez deň sa môžu, najmä na juhu, vyškriabať i nad dvadsaťpäť. Aj bližšie k severným častiam Indie je počas celého roka relatívne príjemná teplota.

A tak sa život môže odohrávať pod holým nebom.

Aspoň taký dojem môžeme získať. Pestrosť pouličného života v Indii napovedá, že nie je problém robiť všetko pod holým nebom kvôli teplu.

Asi to nebude také jednoduché, pretože všetko sa zasa neodohráva na uliciach. Podľa oblečenia a správania ľudí však ľahko zistíme, že tento otvorený život je „dopriaty“ len niektorým.

Rámajána na ulici

V čase mojej návštevy Indie práve indická televízia vysielala takmer nekonečný seriál Rámajána. Nakrútili ho podľa veľmi obľúbeného eposu zo starej Indie, ktorý vznikol niekedy okolo 3. st. pr.n.l. Indovia považujú za tvorcu eposu starovekého mudrca a básnika Válmikiho a epos je pre nich niečo ako národný poklad.

„Rámajána“ znamená Putovanie Rámu, teda ľudského vtelenia boha Višnu. Deje sú ako pri všetkých telenovelách – láska, únos, zachraňovanie, ľudské vášne a nenávisť, boj dobra a zla, pribudli ešte aj hinduistické špecifiká ako opičí boh Hanuman, zlý démon Ravana a ďalšie. Epos samozrejme obsahuje množstvo nečakaných aj očakávaných zvrátov.

Pretože je epos u Indov mimoriadne obľúbený, a pretože bombajské filmové štúdiá (ktoré vraj vyrobia viac filmov ako Hollywood – preto dostali prívlastok Bollywood) rozumejú túžbam indických divákov, vznikol aj mimoriadne obľúbený televízny seriál.

Problém však nastal, keď si ho chceli pozrieť všetci, nielen tí, čo majú vo svojich luxusných vilách niekoľko televízorov. Indovia to vyriešili po svojom – presunom sledovania na ulicu. Menšie obchodíky, ktoré sú schopné vlastniť televízor, vyložia prijímač tak, aby bolo všetko vidieť aj z ulice a ponúknu

seriál svojím susedom i náhodným okoloidúcim. Výsledkom sú menšie a väčšie hlúčky ľudí s napätím sledujúcich obľúbený seriál.

Len tie posvätné kravy túlajúce sa po uliciach nejako nejavili záujem o osudy Rámu a jeho družky Sity.

Služby na ulici

Na ulici sa však neodohráva len zábava.

Mnohí z nižších a chudobnejších kást si nemôžu dovoliť prevádzkovať svoj obchod v samostatnom priestore v nejakej budove. Na mnohých miestach ani budovy nie sú, aby bolo možné v nich otvoriť obchod. Veď občerstvenie ľudia potrebujú vždy a všade. Načo budovať či zháňať zložitú prefabrikovanú príbytku a stánky, keď

stačí pár palíc a dosák, nejaká podložka, ktorá slúži ako servírovací pult a obchod či „rýchle občerstvenie“ sú hotové, ako napríklad tento stánok uprostred Patny.

Alebo ani to netreba. Vynaliezavosť Indov je nekonečná. Pre zriadenie obchodu s textilom uprostred Dillí stačí akákoľvek podložka a akýkoľvek vešiak a kúsok voľného priestoru na chodníku. Zákazník má všetky odevy poruke a môže sa v nich bez problémov prehriabávať. Aj si ich na mieste odskúša, ak chce, ale v tomto type obchodov to nebýva častým zvykom.

Inokedy stačí len starý sud s doskou a čapatí sa dá vyrábať aj predávať na chodníku uprostred Bombaji.

Alebo sa jednoducho rozprestrie na chodník akákoľvek handra a na ňu sa položí tovar. Hoci ako táto dievčina v luxusnej štvrti veľkého mesta – veď aj tam ľudia potrebujú zeleninu.

Keď som ju však chcel fotografovať, jej strach postupne prechádzal do hnevu. Spoza plotu si začala privolávať posilu, preto som sa radšej vzdialil. Ukázalo sa, že nebola na tomto mieste náhodou, lebo z dosť blahobytné pôsobiaceho domu vyšiel muž, ktorý určite patril k nej – ako partner, strážca? Neviem. Pravdepodobne však za plotom v dome mala niečo ako svoje sídlo, zázemie, sklad...

Človek však nie je živý len jedlom a odevmi. Potrebuje aj skrášliť.

Indovia sú výnimoční svojimi krásnymi bielymi zubami. Svietia o to viac, že väčšina Indov má snehú, až tmavohnedú pleť (ak pochádzajú z juhu). Chudobnejšie vrstvy nepoužívajú super kvalitné zubné pasty, napriek tomu je možné vidieť ich každé ráno si dôkladne a dlho čistiť zuby. Mnohí prežúvajú betel, ktorý síce má dokázateľne karcinogénne účinky, ale v hinduistickej kultúre zohráva významnú úlohu pri rituáloch – a vraj aj bieli zuby. Domáci hovoria, že aj málo tučná strava a mnoho vegetariánskej stravy pôsobia pozitívne.

Napriek tomu občas treba využiť služby zubára. Čo však urobí chudobnejší Ind, ktorý nemá možnosť navštíviť profesionálnu a luxusne zariadenú ordináciu? Navštívi profesionálnu ordináciu – na ulici.

Zubár vykoná potrebný zákrok hneď na mieste, bez akéhokoľvek umŕtvenia. Prípadne využije na zmiernenie bolesti rôzne mierne či viac omamujúce látky.

A v prípade, že potrebujeme aj upraviť účes, nie je problém nájsť na ulici uprostred veľkého mesta holičstvo. Ak má veľa zákazníkov, jednoducho si čupnem vedľa a čakám, kým príde na mňa rad.

Chudoba na ulici

Podobné prevádzky pôsobia, akoby nebol problém robiť všetko na ulici, pretože je vonku teplo. Obrázky z Indie však napovedajú, že nejde len o teplo. Často je problémom zaplatiť si strechu nad hlavou. V tzv. západnom svete hovoríme podobným ľuďom bezdomovci, ale v Indii človek pochopí, čo znamená absolútna bieda, keď človek nemá vôbec nič, nepatrí mu dokonca ani ten chodník, na ktorom prespáva. V najlepšom prípade získa niekde kus špinavej handry, ktorou sa prikryje. Tieto prejavy chudoby, s ktorými sa možno stretnúť aj v centrách najbohatších a najväčších miest, ako je Nové Dillí či Bombaj, ukazujú zúfalú chudobu. Absolútnu chudobu, keď človek skutočne nemá, čo by dal do úst.

Centrum Nového Dillí

Podľa vyjadrení domácich mnohí ľudia, ktorí takto žijú na chodníku, patria do kasty nedotknuteľných. Je to najzúboženejšia kasta, pretože v indickom kastovom systéme ich považujú za takých nehodných a nečistých ľudí, že sa ich nemožno ani dotknúť. Dotykom by sa človek z inej kasty pošpinil.

Indická vláda desaťročia bojuje proti odsudzovaniu nedotknuteľných. Dokonca v autobusoch sú nápisy – Umožnite nastúpiť aj nedotknuteľným. Tradícia kást však pretrváva tisícročia, nie je možné ju ľahko zmeniť.

Tým šťastnejším sa podarilo aspoň pozháňať nejaké staré dosky, handry a plechy, z ktorých si aj uprostred mesta dokážu vybudovať niečo, čo sa s veľkou rezervou dá nazvať strecha nad hlavou. A tak možno naráziť na zárodok slamu aj za chrbtom bombajskej najväčšej železničnej stanice, čiže v samom centre mesta.

(1988 / 2011)

Strachy Európana v Indii

Hygiena

Keď Európan cestuje do Indie, dozvie sa, že sa má zaočkovať proti malárii, proti brušnému týfu, proti... Ten zoznam nie je jednoduchý. Doplnia ho ešte aj dobré rady iných lekárov, priateľov, literatúry a všetkých možných zdrojov informácií, ktoré hovoria hlavne – pozor na hygienu. To môže znamenať nielen dôkladné a pravidelné umývanie rúk, ale niečo, čo je pre obyvateľa strednej Európy neobvyklé: nepiť neprevarenú vodu, radšej čaj a minerálky.

Treba si so sebou zobrať aj veľa liekov a prípravkov na dezinfekciu, či na liečenie slabších alebo silných foriem hnačiek až dyzentérie.

Pre obyvateľa Žitného ostrova s obrovskými zásobami čistej (a vo vodárňach dôkladne dezinfikovanej) vody sa otvára nepochopiteľná situácia – nemožno piť ani vodu z vodovodu, z ktorého má tiecť pitná voda? Zvedavé otázky tohto typu v podstate nemajú odpoveď. Proste je to tak. Akoby mali Indovia inak nastavený metabolizmus a črevnú flóru. Aspoň taký dojem získa Európan, keď ich sleduje. Nielenže predávajú jedlo na trhoch položené na zemi, nielenže na každom rohu je predavač arašídov, ktoré ležia na plachte na zemi, prípadne ich predáva človek so značnými prejavmi malomocenstva... To všetko sú len slabé náznaky iného správania sa k hygiene, ako sme v Európe zvyknutí. Možno sa stretnúť aj so situáciami, ktoré sú pre Európana nepredstaviteľné.

Vo Váranasí, svätom meste hinduizmu, jednom z najstarších miest sveta, ktoré je kontinuálne obývané tisíce rokov, sa človek stretne s prekvapujúcimi znakmi akoby iného metabolizmu Indov. Vo svätej rieke Gange sa tu denne konajú tisíce rituálnych kúpeľov.

Váranasí

Pri rieke sa konajú rodinné pikniky, oslavy, rozlúčky s mŕtvymi... po vode sa púšťajú na drevených pltiach zapálené ostatky mŕtvych, hádžu sa do nej kvety a celé vence kvetov... V rieke sa perie, na brehu rieky zasa supy a im podobné vtáky striehnu na mŕtve zvieratá, ktorých je nadostač.

Varanasi

Rituálny kúpeľ: Muži sa povyzliekajú, ženy sa kúpu v sári. Niekoľkokrát sa ponoriť, ošpliechať, obradne pozdraviť Slnko, naliať si vodu na hlavu, napiť sa, opäť sa ponoriť, namydliť sa a poriadne poumývať, znova sa napiť. Z kaplniek na brehu zatiaľ naplno znie hudba, najčastejšie Hari Krišna.

Európan môže mať pocit, že ak by ponoril ruku do vody, musel by si ju hneď dôkladne poumývať. A piť?!

Napriek tomu všetkému domáci tvrdia, že žiadna epidémia dyzentérie ani iných silných infekcií sa v Varanasi nekonajú. Skutočne v meste nevidno ani žiadne varovania – „Umývajte si ruky!“, „Dodržiavajte hygienu!“, „Infekčné prostredie – vstup zakázaný!“ a pod. Ako je to možné? Majú len iný metabolizmus? Alebo tí, čo pijú špinavú vodu z Gangy, sú svätí muži, ktorí s pomocou jogy tak ovládajú svoje telo, že im nič neublíži? Alebo sú s pomocou meditácie tak blízko transcendentnu, že ich duchovný svet je silnejší ako chemické pochody v tele?

Aj „kuchyňa“ môže byť na zemi. Ind si čupne ku kotlíku na chodníku a s chuťou sa pustí do svojho obľúbeného čapatí, placky pripravenej priamo na chodníku. A to všetko nie niekde na vidieku, ale v turistickom centre, v Agre. Tam, okolo slávneho Tádž Mahalu nie je núdza o západných a japonských turistov, teda nemala by tam byť ani núdza o dodržiavanie hygienických pravidiel platných v Európe či v Japonsku.

Agra

Európana, ktorý počuje tieto informácie a vidí podobné scény v filmoch či na fotografiách, chytí hrôza. Môžem vôbec niečo také prežiť v zdraví?

A tak už cestou do Indie si s veľkou dávkou strachu berie v lietadle Indian airlines šálku čaju – veď ktovie, kto ju držal v rukách, ktovie, ako je umytá, ktovie, ako zovrela voda na prípravu čaju...

Ach, naivnosť namysleného Európana, ktorý si neuvedomí, že síce je nad územím Indie a v indickom lietadle, ale v tomto prostredí platia prísne hygienické predpisy. Veď tu sa nič nemôže stať.

Vtedy však ešte netuší, čo ho čaká v Váranásí a na iných podobných miestach.

A čo priamo na ulici? Cestujúc po krajine, človek vyhladne a vysmädne. Je síce možné kdekoľvek na ulici si kúpiť banány od pouličného predavača – ale čo si asi z ich šupky zanesiem na samotný banán? Je možné kúpiť si kdekoľvek na ulici, či pri vlaku, ktorý zastaví na stanici, šálku čaju. Čaj sa často servíruje v jednorazových miskách z nepálenej hliny, ktoré sa po vypití hodia na druhú stranu ulice, alebo rovno pod seba, aby zanechali po sebe len kôpku črepov. Aká hygiena sa však dodržala pri výrobe a plnení tejto misky?

Možno si netreba dávať taký veľký pozor, ale možno je dobré byť veľmi opatrný. Niekedy sa cestujúci Európan nevyhne tej zlovestnej infekcii, ktorá mu nedovolí opustiť jeho príbytok. Vtedy naozaj musia nastúpiť lieky.

Prvý strach Európana je strachom zo špiny.

Fauna

Druhý strach Európana je strachom zo zvierat.

V Indii žije všeličo, čo v Európe nepoznáme, alebo o tom síce vieme, ale je to d'aleko od nás. Nemám na mysli slávneho bieleho tigra, ale množstvo živočíchov, ktoré zdieľajú príbytky a osady s ľuďmi.

Pri prehliadke tejto dedinky, ktorá leží vedľa starobylej univerzity v Nálende, som si pokojne kráčal po dedinskej ceste, obzeral sa, fotografoval, zdravil s miestnymi. Na jednom mieste som sa zastavil, aby som urobil tento obrázok súčasnej dedinky Nálanda.

Krásne miesto. Nebolo možné nepostáť a nepokochať sa dedinkou učupenou medzi stromami. Nuž, romantika. Z diaľky, pretože zblízka je to normálne ľudské sídlo plné ľudských bied a starostí.

Radosť z krásneho pohľadu sa pominula, treba ísť ďalej, lebo cestovateľ nestihne autobus na cestu späť. Krok vpred – a prudké stop! Len dva kroky od cestovateľa kochajúceho sa krásnou scenériou leží na poľnej ceste skrútený had. Priemer jeho tela možno odhadnúť na 5 centimetrov, dĺžku na jeden až dva metre. Alebo to len strach v očiach Európana ho tak zväčšil? Kto vie.

Našťastie si leží pokojne a nevšima si cudzinca. Čo sa však mohlo stať, ak by ho človek vyrušil a stúpil na neho? Kto vie? Bol Európanov strach oprávnený?

V mojej izbe uprostred Nového Dillí, kde som trávil týždeň a týždeň, som mal spolubývajúceho – malého gekona. Objavil som ho asi po týždni môjho pobytu. Spokojne sedel na ráme dverí, zrejme sa vyhrieval. Alebo striehol na nejaký hmyz?

Spočiatku som sa naľakal. Čo mi to môže urobiť? Nie je to jedovaté? Čo je to vôbec za zvera?

Našťastie, je koho sa spýtať. Domáci potvrdia, že je pre mňa neškodný, lebo ho zaujíma iba drobný hmyz.

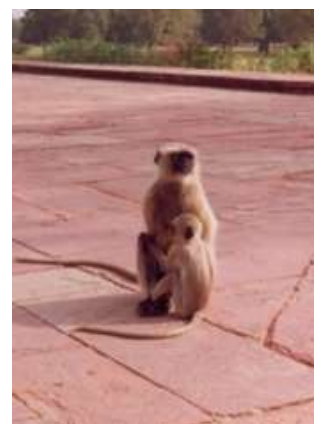
A tak sme celý čas spokojne nažívali jeden vedľa druhého. On bol dosť plachý, nebolo možné sa v jeho prítomnosti prudko pohybovať. V noci sa niekam stratil, možno spal, možno išiel loviť. Cez deň sa rád prechádzal po ráme dverí a v ich blízkosti, alebo na nich sedával.

Mal som ho rád. Bol to milý tvor. Dodnes neviem, čo bol naozaj taký neškodný, ako tvrdili domáci. Bol Európanov strach oprávnený?

Gekon bol pokojný. V Indii sa však možno zblízka stretnúť aj s omnoho pohyblivými a nepokojnými tvormi.

Mnohé indické chrámy a posvätné miesta sú obývané veselými opičkami. Niekedy okupujú celý priestor, inokedy len tak behajú a skáču tam, kde práve nie sú ľudia. Pôsobí to hrozivo, keď návštevník vstúpi do chrámu a vnútri počuje škrekot STOVIEK opíc. Môže byť tento makak rhesus nebezpečný?

Niektoré skáču veľmi blízko návštevníka, iné sa od neho radšej vzdiaľujú. Mnohé chcú komunikovať širokým úsmevom a množstvom grimás – ale čo vie návštevník neznať veci, či chcú zaútočiť alebo si pýtajú niečo pod zub?

Makak rhesus v Sikandre

Domáci s nimi nažívajú v pokoji a mieri. Opičky nie sú posvätné tak, ako indické kravy, ktoré si pokojne prežívajú aj uprostred cesty zastaviac premávku. Hoci nie posvätné, predsa si tieto opičky užívajú slobodu skoro všade, lebo indické náboženstvá sú veľmi citlivé na zabíjanie zvierat (džinisti sú dokonca niekedy takí prísni na seba, že chodia po svete s rúškom na ústach, aby náhodou neprehltli muchu).

Toto všetko sa Európan dozvedá postupne. Prvý šok z množstvo makakov v chráme opadá a rozpúšťa sa aj strach z nich. Napriek tomu štipka strachu zostane – veď ten pocit sa niekedy vyrovná pocitu, aký by mal návštevník ZOO, keby ho zavreli do ohrady s opičkami. Ale strach zrejme nebol oprávnený.

Topánky

Tretí strach Európana je strachom z topánok.

Vlastne nie z topánok, ale z ich straty.

Pri vstupe na sväté miesta sa v Indii človek musí vyzuť. Teda, nikde nestojí policajt, ktorý by tento čin nariaďoval, ani nápisy som nevidel. Ale nejako to všetci vedia a ak by to človek neurobil, urazil by domácich – moslimov, hinduistov i budhistov. Preto pred vstupom na posvätné miesta stojí nejaká polička, ktorá stačí asi na dvadsať párov topánok, hoci okolo nej je ďalších tisíc. Alebo tam nestojí nič, len návštevník zistí, že „tu“ sa treba vyzuť, pretože do bránky či na schody môže vojsť iba vtedy, ak prekročí stovky párov topánok voľne rozložených v tráve, na zemi, na mramorovej podlahe, kdekoľvek.

Posvätné miesto, to neznamená len uzavretý priestor chrámu v Sárnáthe, alebo väčší areál hrobky Tádž Mahal. Môže to byť aj mnohoárové priestranstvo v Bodhgayi, okolo chrámu Mahabodhi stojaceho pri strome, pod ktorým Budha dosiahol osvietenie. Alebo niečo ešte väčšie.

Tádž Mahál

Tak Európan – rovnako ako všetci ostatní návštevníci – chodí hodinu-dve bosý.

Je to síce v indickom horúcom podnebí príjemné, ale jeho topánky sú opustené niekedy stovky metrov od miesta, kde sa pohybuje. Medzi topánkami chodia ďalšie stovky ľudí, vyzúvajú sa, obúvajú, preberajú si, hľadajú, posúvajú a odsúvajú, prevracajú, miešajú... To

všetko síce len tušíme, ale naše tušenie sa zmení na istotu po návrate k „miestu vyzúvania“: Kde sú naše topánky? Aha, jedna tu, druhá tam... vlastne to nie je ona, naša je až kdesi na druhom konci.

Jeden taký zážitok určite v človeku vybuduje malý strach z podobných posvätných miest. Čo ak nakoniec svoju obuv nenájdem? Čo ak si ju vezme nejaký chudobný človek, ktorý si nemá čo obut? Čo urobím bosý, ak som práve stovky kilometrov od domova a desiatky kilometrov od momentálneho ubytovania?

Strach Európana je zrejme úplne zbytočný. Topánky sa vždy, VŽDY nájdu.

Aj keď drobný problém môže vzniknúť. Pred jedným chrámom mi predali moje vlastné topánky. Pokojne som sa pri vstupe do areálu vyzul a keď som po čase chcel z areálu odísť, musel som zaplatiť za moje topánky. Nie za ich stráženie, veď pri nich nikto nebol a topánky sa strácali uprostred stoviek iných, nikto nevedel, ktoré komu patria. Proste len za to, že som ich tam mal.

(1988 / 2011)

Tajomstvá indickej dopravy

Autobus

Uprostred Gaje v strednej Indii som potreboval nájsť autobusovú stanicu. Stál som práve uprostred niečoho, čo z hľadiska mojich európskych kritérií pôsobilo ako veľká dedina. Naivný Európan. Ako som neskôr zistil, ocitol som sa v druhom najväčšom meste štátu Bihár (ktoré malo viac než dvesto tisíc obyvateľov) s vlastným letiskom a výborným dopravným napojením na okolitý svet.

Gaja je navyše známa ako pútnické východisko pre cesty do menšej Bódhgaje, vzdialenej asi 10 kilometrov. Bódhgaja je jedným zo svätých miest budhizmu, pretože v tomto meste (viac ako 20 000 obyvateľov) ukončil Siddháta Gautama svoju púť po hľadaní pravdy.

Stál som teda uprostred Gaje na neupravenej prázdnej ploche (udupaný prach) uprostred malých domčekov a pýtal som sa domácich, kde nájdem autobusovú stanicu, odkiaľ by ma autobus vzal do hlavného mesta Biháru, do Patny.

„Tu“, znela odpoveď.

Neveriacky som si chcel odpoveď overiť: „Kde?“

„No tu. Ste na autobusovej stanici.“ – Nuž preto som mal pocit, že som v dedinke, lebo na tom prázdnom kruhu s priemerom asi sto metrov nič nenasvedčovalo, že by tam mali zastavovať autobusy. Žiadny nápis, žiadne značenie, nič.

Pretože som nemohol veriť vlastným očiam, a potreboval som nájsť konkrétny autobus, moje skúmanie pokračovalo:

„A odkiaľ pôjde autobus do Patny?“

Jednoduchá odpoveď: „Odtiaľto“. Čo znamenalo, že stojím na mieste, odkiaľ ten autobus skutočne pôjde.

„Kedy?“

„O chvíľu.“ Žiadne presnejšie určenie času neexistovalo. Alebo som sa ho nemohol dopátrať.

Tak som čakal. O chvíľu skutočne prišla žltá-zelená rozhrkaná karoséria, ktorá sa podobala na autobus – opäť zapracovali moje európske kritériá. Je až poľutovaniahodné, ako sa ich človek nedokáže zbaviť ani po viactýždňovom pobyte v Indii. Je to skutočne poľutovaniahodné, pretože tieto kritériá mimoriadne sťažujú pohyb cudzinca po krajine – nútia ho neveriť, báť sa, strácať sa, zmätkovať.

Po príchode autobusu som si opäť overil jeho smerovanie, a keď mi ho domáci potvrdili, pokúsil som sa do neho nastúpiť. Nedalo sa. Bol úplne plný. Nielen samotný autobus, aj

jeho dvere, aj jeho strecha, aj jeho zadná stena, odvášadial' viseli strapce cestovania chtivých ľudí.

Pomocnú ruku mi podal až jeden z cestujúcich pokojne sediacich vnútri autobusu. Zakričal na mňa cez okno (okná tohto autobusu nemali sklá) – „Pod'ťe sem.“

Beloch je v Indii často vo výhode. Farba pleti jasne ukazuje, že je cudzinec. Ako hovoria samotní Indovia, od čias, keď bola India klenotom na britskej kráľovskej korune, teda britskou kolóniou, a Briti = belosi boli pánmi krajiny, u Indov zostal zakorenený stereotyp (či archetyp?), že belochovi si vážia. A tak im pomáhajú ochotne, bez zaváhania, aj vtedy, keď belosi o nič nežiadajú. Často aj preto – najmä tí chudobnejší Indovia – lebo tušia možnosť zárobku. Veď beloch je v očiach tých chudobnejších, žijúcich na ulici, boháčom. Nikdy som im nedokázal vysvetliť, že žijem z neveľkého československo-indického štipendia. V očiach ľudí, čo nemali nič, alebo len pár dosák a hrnček čaju, som musel byť boháčom s plnými vreckami dolárov – veď som priletel z druhého konca sveta, sedel som v lietadle, môžem cestovať po Indii, každý deň sa najem, môžem si vymieňať šaty. Nedalo sa im vysvetliť, že mi cestu platila československá vláda, že som štipendium dostal od indickej vlády...

Poslúchol som človeka sediaceho v autobuse, ktorý mi – neviem, akým zázrakom – držal voľné sedadlo vedľa seba. Cez okno som mu podal moju malú batožinu a cez to isté okno som vliezol do autobusu. Inak by som sa asi necestoval.

Prvá etapa – nástup – dokončená s úspechom.

Druhá etapa – cesta – bola pre mňa niekoľkohodinovou nočnou morou. Autobus, ktorý bol asi dvesto rokov po svojej životnosti, sa rútil po zlých cestách asi osemdesiat kilometrovou rýchlosťou. Na jeho streche balansovali desiatky ľudí držiacych sa zábradlia na batožinu. Z jeho zadnej steny viseli ďalší desiaty, držiacy sa podobného zábradlia.

Šoférovi autobusu bolo zrejme jedno, kadiaľ ide, dôležité bolo dostať sa do cieľa. Zrejme ani nevnímal, kadiaľ ide, pretože mu pri volante naplno hralo niečo, čo by sme mali označiť za rádio. Vydávalo to však také neartikulované zvuky, že som v tom množstve decibelov sotva spoznával hudbu. Množstvo decibelov však bolo nevyhnutných, inak by šofér pri hluku motora nemohol svoju hudbu počuť.

Každý chvíľu som mal pocit, že sa autobus prevráti alebo vyletí z cesty. Najhoršie pocity som prežíval, keď prechádzal cez dediny. Uzučké uličky dediniek mohli prijať len niekoľko ľudí, ale boli preplnené ľuďmi, ktorí chodili, sedeli, predávali, rozprávali sa, varili a jedli, spali, deti sa hrali. Šofér si miesto medzi nimi v tej obrovskej rýchlosti vydobyl len vytrvalým trúbením, akoby ruku z trúby svojho vozidla ani nespustil. Ľudia v poslednej chví-

li uskakovali, alebo iba lenivo odtiahli nohu. Pretože som mal dobrý výhľad z okna, videl som, ako autobus často prechádzal len pár centimetrov od ľudí sediacich či ležiacich na zemi.

V plnej rýchlosti bez ohľadu na preplnené úzke uličky. Ale s neustálym trúbením.

Vtedy som získal pocit, že v preplnenej Indii má ľudská individuálna bytosť úplne inú hodnotu ako v Európe. Európsky individualizmus, ktorý si budujeme už od raného stredoveku a žiarlivo strážime s pomocou ideológie liberalizmu, kapitalizmu, slobody a demokracie, je tam nanič. Naplnenie plnohodnotného života v Európe, ktoré si žiada individuálnu aktivitu, spotrebu a pôžitky, či sebaobetovanie v prospech spoločných ideálov, v Indii nefunguje. Hinduizmus, budhizmus aj iné indické náboženstvá nepoznajú takýto individualizmus. Život sa naplňa splynutím s vesmírnym princípom v hinduizme, alebo nirvánou v budhizme, neubližovaním živým bytostiam ako u Gándhího či v džinizme a pod. Individuálny človek sa môže len snažiť zlepšiť si svoju karmu, budúce podoby svojho znovuzrodenia, ale je súčasťou neustále sa vracajúceho cyklu zrodení. Nežije iba raz ako v kresťanstve, kde – ak nenaplní svoje poslanie v tomto živote, už nikdy nedostane ďalšiu príležitosť. V indických náboženstvách sa nám príležitosti vracajú. Možno preto sa tá spoločnosť často tvári dosť ľahkovážne voči individuálnemu osudu.

Druhá etapa cesty však prebehla pre mňa bez problémov.

Tretia etapa – vystúpenie z autobusu.

Dorazil som do cieľa, do Patny. Patna je starobylá Pátaliputra, z ktorej na prelome 3. st. pr.n.l. vládol desiatky rokov jeden z najväčších a legendárnych indických vládcov, Ašóka Veľký. Zjednotil územie severnej časti indického subkontinentu, od súčasného Afganistanu až po súčasný Bangladéš, na juhu takmer až po posledný výbežok subkontinentu. Napriek vojenským výbojom bol známy ako tolerantný filantropický vládca. Keď spoznal hrozné výsledky jedného svojho vojenského víťazstva, nastúpil na cestu mierumilovného budhizmu a stal sa verným zástancom ahimsy, neubližovania živým tvorom. Po celej Indii začal vztyčovať stĺpy a stély s budhistickými nápismi a pomohol rozšíreniu budhizmu po celej Indii. Postavil aj mnoho stúp po celej Indii, vrátane jednej z najcennejších v Sánči. Hlavica jedného z jeho stĺpov sa stala štátnym znakom modernej Indickej republiky.

Uprostred Patny som teda zobral som svoju batožinu a vykonal som pokus o vystúpenie z autobusu. Nedalo sa.

Cestujúci, ktorí sa doteraz tlačili v autobuse – medzi sedadlami, kde by sa v Európe zmestilo asi dvadsať ľudí, ich stálo určite päťsto – stihli okamžite vystúpiť a kým som sa zviechal z môjho sedadla, do autobusu už nastupovali noví cestujúci.

Nenastupovali. Valili sa.

Keď som zazrel ten ľudský prúd, spomenul som si na staršiu slovenskú literatúru, v ktorej sa používalo slovo riava.

Oproti mne – snažiacemu sa vystúpiť – sa z dverí valila riava ľudí. Avšak riava v podobe Amazonky. Bolo to, akoby sme Oravskú priehradu vypustili cez výťahovú šachtu. Silu tejto riavy som nemohol prekonať. Proti nej bola každá ľudská sila slabá.

Tak som svoju batožinu vyložil z okna človeku, ktorý stál vonku a tým istým oknom, ktorým som nastúpil, som z autobusu aj vystúpil.

Až po vystúpení som pochopil, prečo autobus nemal na oknách sklá. Nielenže okná slúžili ako vetranie, lebo pri tom počte ľudí, čo boli v autobuse natlačení, by sme sa bez „otvorených“ okien za pár minút udusili. Mohli však slúžiť aj ako dvere – videl som, že viacerí cestujúci ich tak využili.

Bol som však rád, že som mohol relatívne pohodlne cestovať autobusom. Mohlo sa mi stať, že by som cestoval inými prostriedkami hromadnej dopravy – napríklad ako títo ľudia v Sánči:

Sánči

Autobusová doprava vo veľkých mestách samozrejme fungovala a bola organizovaná úplne inak. S označenými zastávkami, s cestovnými poriadkami, ktoré sa síce často nedodržiavajú, ale predsa len existujú. Bombaj sa dokonca chváli, že má najlepšie organizovanú dopravu z indických miest, čomu človek ľahko uverí, keď zazrie klasické anglické dvojposchodové autobusy uprostred tohto indického mesta. Niekoľkomiliónové sväté mesto Váranaší zasa žiadnu fungujúcu mestskú hromadnú dopravu v čase môjho pobytu nemalo.

Aj fungujúca hromadná doprava sa však môže dostať do problémov, ako v prípade štrajku šoférov mestskej hromadnej dopravy v Novom Dillí.

Nemal kto voziť ľudí, tak dopravná spoločnosť zavolała šoférov z okolia hlavného mesta, aby zaskočili – v Európe sa im hovorí štrajkokazi.

Ochotne ich prišli desiatky, veď si mohli dobre zarobiť. Niečo však vedenie spoločnosti zanedbalo. Mnohí z týchto šoférov neboli presne oboznámení s trasou „svojej“ linky a nepoznali mesto. A tak cestujúci radili šoférovi – teraz zaboč sem, tu máš zastávku, tu nemusíš stáť...

Horšie bolo, keď im museli radiť – keď svieti červené svetlo, musíš zastaviť, na zelené môžeš ísť.

Nechápal som. Pochopil som po čase, keď som opustil hlavné mesto. Mimo neho som totiž svetelnú signalizáciu na križovatkách videl až v ďalšom veľkom meste, v Bombaji.

Po európsky usporiadaná doprava fungovala v novšej časti hlavného mesta, v Novom Dillí. Široké komunikácie umožňovali prechod množstvu áut – väčšinou v jednom smere.

V jednom smere hlavne vtedy, keď sa miestne úrady zabezpečili proti všadeprítomnej ochote Indov v doprave nedodržiavať predpisy. Hlavné cesty neboli v strede predelené plnou čiarou, lebo všetci vedeli, že ani dvojité by nestačila. Ak bola na ceste iba čiara a nejaký šofér sa pomýlil, nemal problém proste svoje auto, bicykel či rikšu otočiť a v protismere sa vrátiť. Nebolo neobvyklé vidieť ísť všetky rikše jedným smerom a proti ich valiacemu sa prúdu sa motkať jednu v protismere.

A tak sú hlavné komunikácie v strede predelené nízkym, asi dvadsať centimetrovým múrikom. Cez ten sa proste nedá prejsť. Ale tam, kde múrik nie je – hlavne v starších centrách miest, dokonca aj v starom Dillí – tam som šoférov už len nemo obdivoval.

Dillí

Rikša

Úplne iným dopravným prostriedkom je rikša. Hoci rozbitá, je pohodlná, lebo sa človek vezie sám. Pohodlná aj preto, lebo s indických horúčavách sa človek vetrá (čo v prípade dažďa však vôbec nemusí byť príjemné). Efektívna, lebo si človek sám určí trasu. Len oveľa drahšia, nie však taká drahá ako taxíky, ktoré sú skôr luxusným tovarom.

Modernejšie rikše sú motorové (motorkové), staršie, ktoré sa používajú najmä v historických častiach miest, poháňa ľudská sila. Aj tie aj tie však ozdobené množstvom farebných zástaviek, obrázkami Budhu, Krista, Šivu, svastikami, portrétmi manželiek a priateľiek a množstvom iných ozdôb.

Rikša má len jedno svetlo vpredu, nemá žiadne smerovky. Ako smerovka sa občas použije rikšiarova ruka, ktorú nenápadne vystrčí z rikše vo vzdialenosti asi dva kilometre pred križovatkou a hneď ju aj schová. Mnohokrát som túto smerovku nevidel ani ja, čo som sa v rikši viezol. – Ale to platí len pre motorové rikše, ktoré sú dosť rýchle a vrtké. Rikšari na bicykloch nevyužívajú ani také smerovky. Proste zabočia, keď treba.

Delhi

Majitelia aj najímatelia týchto dopravných prostriedkov sú na ne skutočne hrdí. Tí, čo ťahajú bicykel, sú samozrejme chudobnejší, väčšinou aj z nižších kást.

Veď tak sa k nim aj správa ich okolie.

Nezabudnem na situáciu v Dillí, keď v skrumáži stoviek rikší môj rikšiar, ktorý sa uprostred dňa potil, aby ma doviezol na vzdialenosť asi desať kilometrov, porušil nejaké pravidlo na križovatke. Policajt, ktorý riadil križovatku a bol blízko nás, ho napomenul – rukolapne. Okolo mojej hlavy zasvišťala asi metrová bambusová tyč, základná zbraň indických policajtov a tvrdo dopadla na chrbát môjho rikšiara. Ten akoby ju ani nezaregistroval, len ťahal ďalej. Nemohol nič robiť, musel sa policajtovi stratiť z očí a svojho zákazníka doviesť na miesto – ak chcel mať peniaze na jedlo.

Človek vychovaný na európskych humanistických princípoch sa necíti dobre už ani v situácii, keď si pohodlne sedí, obzerá sa okolo seba a niekto iný ho s vypätím síl vezie – je jedno, či prší alebo páli slnko, proste vezie. Niekedy aj troch na svojom bicykli. Aký pocit však môže mať Európan, keď vidí aj takýto trest...

Pocity musia ísť bokom. Bez tohto rikšiara by som sa nedostal tam, kam som sa potreboval alebo chcel dostať, on by bezo mňa zasa nemal čo jesť. Kruté, ale skutočné.

Ešte pár týždňov som však mal z toho výprasku zlý pocit. Nemal by som ho, keby policajt potrestal majiteľa inej, veľkej luxusnej rikše v Agre – pretože si uprostred veľkej premávky odstavil svoju veľkú motorovú rikšu na kraji cesty a pokojne opravoval jej motor.

Agra

Európske humanistické vychovanie musí ísť častejšie bokom. To vtedy, keď indický rikšiar pochopí cudzinca ako zdroj zisku:

Keď som v Patne konečne vystúpil z autobusu, najal som si prvú rikšu, čo bola na blízku a udal som adresu vopred vybraného hotela.. Jednoduchého, lacného, v centre mesta. Cudzinec, ktorý je v Patne prvýkrát v živote, sa musí oddať do rúk rikšiara. A tak som sa vložil plný dôvery do jeho rúk.

Po polhodine cesty ma vyložil pred hotelom. Názov tohto hotela mi síce nepripomínal názov miesta, ktoré som plánoval, ale pôsobil, že sa nachádza v centre mesta, bol slušný (= čistý) a ponúkal izbu za rozumnú cenu. Zostal som v ňom.

Isté podozrenie som však získal potom, ako som vopred zaplatil za ubytovanie. Keď bolo isté, že v hoteli zostávam, môj rikšiar prišiel k recepcnému (majiteľovi hotela?) a dostal od neho bakšiš. Samozrejme, že som predtým rikšiarovi zaplatil vopred dohodnutú cenu za dovoz – ale teraz dostal ďalšiu sumu aj od recepcného (majiteľa?). Nemal som odvahu sa spýtať, lebo som tušil, že by som sa nedozvedel pravdu.

Spýtal som sa iných ľudí. Moje podozrenie bolo správne. Majiteľ hotela sa dohodol s rikšiarom, aby mu vozil zákazníkov, ktorí si udali iný cieľ cesty a za každého nového zákazníka dostal odmenu.

Pre Európana porušenie princípu obchodnej dohody – ja od rikšiara niečo chcem, ty mi to splníš a ja ti za to zaplatím. V bežnom živote v Indii nefungujú tieto kvázi rytierske dohody európskeho pôvodu.

Stačí sa zastaviť na indickom trhu. Každý predajca ponúka svoj tovar za vysoko predražené ceny – a najmä vtedy, ak sa ukáže beloch (Európan, Američan...). Predpokladá, že zákazník sa bude jednať a znižovať cenu. Je súčasťou pôžitku z obchodu, ak sa s predajcom jednáme o cenu. Jednanie môže trvať aj mnoho minút, jeden ananás môžem kupovať aj dvadsať minút, ale za ten čas šikovný zákazník dokáže znížiť cenu aj o osemdesiat percent. Predajca neprerobí, pretože prvú ponuku maximálne nadsadil. Neprerobí, a ešte má aj pôžitok z dobre urobeného obchodu – to znamená z obchodu, ktorý mal dobrý priebeh.

Ak sa zákazník nevie jednať? Jeho smola, zaplatí premrštenú cenu. Predajca síce nemá pôžitok z obchodovania, ale to je všetko.

Takže ak ma rikšiar dovezol inde, ako som chcel, voči mne nič neporušil. Bolo to proste obchodovanie rikšiara s majiteľom hotela.

Ale nedajbože, aby som sa stal ja objektom obchodu niekoho iného, keď sa práve veziem na rikši. Každá rikša občas musí zastaviť. Keď miestna chudoba vidí belocha pokojne sedieť v rikši, okamžite sa prihrnie – najčastejšie deti. Okamžite pýtajú doláre, drobné mince alebo čokoľvek s predpokladom, že ten beloch má všetko na svete, alebo aspoň s predpokladom, že má nejaké svedomie. Ak to však uvidí rikšiar, je zle – nie raz vytiahli moji rikšiarri na týchto žobrákov i žobráčikov palicu a hnali ich kade ľahšie. To isté sa stalo, ako som pri stánku s čajom popíjal čaj a niekto ma chcel takto využiť – majiteľ stánku tiež bol ochotný vytiahnuť palicu. Myslím, že platilo heslo – Ten je môj, toho ošklbem ja!

Európan sa rýchlo naučí, že neslobodno Indom pri obchode veriť tak, ako veríme európskym obchodníkom. Treba sa jednať, vtedy sa správame podľa miestnych pravidiel a zvyklostí.

Počas môjho pobytu v Indii to neplatilo jediný raz. V papiernictve som si niečo kupoval a keď som videl cenu 5 rupií, automaticky som predajcovi povedal – „2 rupie“, pretože som chcel dosiahnuť cenu 3-4 rupií. Jeho odpoveď ma prekvapila – „10 rupií“. Namiesto toho, aby postupne znižoval a hľadal so mnou dohodu, cenu prudko zvýšil. Na môj prekvapený pohľad reagoval otázkou – „Prečo sa so mnou jednáte?“ Až potom som pochopil, že nie som v súkromnom obchode, ale vo verejnom, ktorý je vlastníctvom štátu alebo obce, a tam sú pevné ceny.

Nákladná doprava

V každom prípade však človek musí týchto rikšiarov obdivovať. V tlačnici, ktorá mnohokrát vládne v indických mestách, ako napr. na trhovisku v Bhopále, je umením sa vôbec niekam so svojou rikšou dostať, a nie ešte tak šikovne sa prepletať zápchou, ktorú dokážu osobné aj nákladné rikše a všadeprítomné bicykle (schopné odviezť akýkoľvek náklad) vytvoriť. Aj tak však často zostane jediná možnosť dopravy tovaru – na hlavu. Hoci aj v centre modernej Bombaje.

Bhopál

Nosenie nákladov na hlavu môže byť aj výnosným obchodom. O tom niečo vedia tieto ženy na ostrove Elefanta, ktoré popri svojej práci ochotne zapózujú šokovanému turistovi – ale za pózovanie si pýtajú slušný bakšiš.

Elefanta

Bombaj

Nie vždy je však možné uzatvoriť výnosný obchod. Môžem by aj majiteľom veľkého nákladného auta, za ktoré som dal celý majetok a na dlhé roky som sa zadlžil, môžem ponúkať svoje služby komukoľvek, kto potrebuje odviezť väčší náklad – aj tak vo veľkej konkurencii mi často zostáva len lenivé čakanie na zákazníka. Darmo si svoje auto vyzdobím ako oltárik, čo je pre indické nákladné autá samozrejmosťou. Vyzdobené sú totiž všetky naokolo.

Pri rozhovore s majiteľom auta sa nakoniec ukáže, že výzdoba nie je snahou prekonať konkurenciu. Je vyjadrením vzťahu majiteľa k svojmu výrobnému nástroju. Pretože často je tento obrovský dopravný prostriedok jediným majetkom chudobného dopravcu, je toto auto aj jeho domovom. Pre-spáva v ňom a jeho bydlisko je práve tam, kde sa v danom momente nachádza jeho auto. Je to celý svet, preto si ho mimoriadne váži a zdobí ako každý, kto si vyzdobí svoj príbytok i svoje pracovné prostredie.

Váranasí

(1988 / 2012)

Mystický Sárnáth

Stúpa Dhamekh, Sárnáth¹

Na tomto mieste rozkrútil Budha koleso zákona. Tu predniesol prvé štyri kázne svojim prvým piatim nasledovateľom.

Keď som vstupoval do areálu Sárnáthu, asi 10 km od hinduistického svätého mesta Váranasí, pociťoval som čudné vzrušenie. Práve som odišiel z Váranasí, jedného z najváženejších centier hinduizmu, do ktorého asi každý hinduista túži prísť a okúpať sa tam v Gange, aby sa očistil a pomohol svojej karme. Všetky aspekty hinduizmu sú neustále prítomné na každom kroku v tomto niekoľkomiliónoch veľkomeste: V rušnom meste preplnenom pútnikmi, chudobnými ľuďmi, ktorí dúfajú, že od pocestných a turistov dostanú almužnu, v meste, kde sa medzi tisíckami rikší pokojne obzerajú okolo seba stovky posvätných kráv, v meste, kde ku Gange klesajú schody, po ktorých k rieke prichádza množstvo pútnikov hneď od prvých lúčov Slnka vo farebnom úsvite, v meste, kde ledva nájdeme medzeru medzi dvoma budovami a čím bližšie ku posvätnej Gange, tým užšie sú uličky a tým ťažšie je možné nájsť cestu...

¹ Reprodukcia z: Varanasi – Patna – Gaya, older than legend. Delhi: Government of India, 1972

Varanasi

Odišiel som z mesta, ktoré je staršie ako legenda, aby som sa stretol s inou legendou.

Po rušnom Varanasi, kde človek niekedy nepočul vlastného slova, pretože zanikalo v modlitbách kúpajúcich sa svätých mužov a žien, v modlitbách ozývajúcich z chrámov a kaplniek, vo výzvach a ponukách pouličných obchodníkov, v trúbení áut a zvonení rikší, som sa zrazu ocitol na jednom z najposvätejších miest budhistov, v Sárnáthe.

Stál som na posvätnom mieste iného náboženstva, ktoré sa z Indie v podstate vytratilo. India ho stále považuje za svoje, veď tu vzniklo a odtiaľto sa rozšírilo po celej Ázii. Stál

som na pokojnom mieste mimo mesta, aj mimo blízkej dedinky, ocitol som sa vlastne v parku plnom archeologických vykopávok a lepšie či horšie zachovaných pamiatok.

Uprostred parku stojí hlavná budova, stúpa Dhamekh, ktorú r. 249 pr.n.l. postavil kráľ Ašóka na pripomenutie miesta, kde Budha rozkrútil koleso zákona. Pôvodná stúpa sa nezachovala, táto vznikla asi 300 n.l. na tom istom mieste, pravdepodobne na pôvodných Ašókových základoch, avšak s tým istým účelom. Je to najstaršia existujúca stúpa na svete.

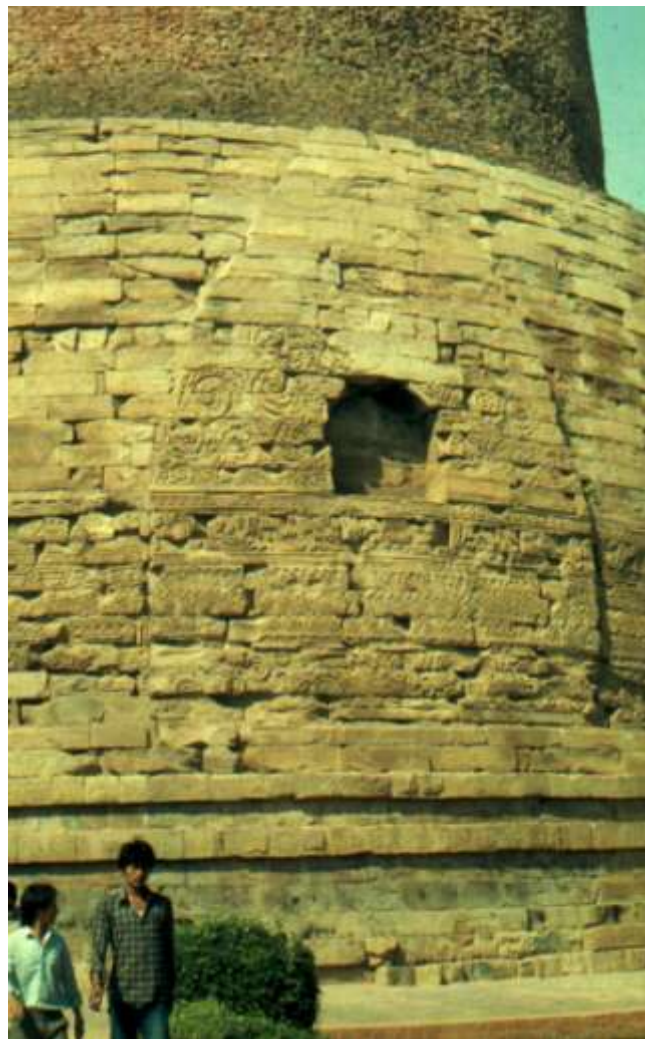
Stúpa nemá jednoduché tehlové či kamenné múry, ale jej spodná časť je vyzdobená nápismi v starom indickom písme z prvých storočí nášho letopočtu.

Päť týždňov po tom, ako vo veku 35 rokov dosiahol Budha (cca 563 – cca 483 pr.n.l.) osvietenie neďaleko odtiaľto v Bodhgayi, prišiel do Sárnáthu, aby predniesol svoje prvé štyri prednášky. Budhisti tento čin označujú ako dharmáčakra-pravartana, teda rozkrútenie kolesa zákona. Zákona dobrého a pravdivého života.

Najdôležitejšia pre celý budhizmus je jeho prvá prednáška, preto je toto miesto také mimoriadne dôležité.

V prvej prednáške Budha vysvetlil Štyri vznešené pravdy, na ktorých stojí celé budhistické učenie. Prvá: Na svete je utrpenie a smútok. Druhá: Smútok a utrpenie pramenia z našich túžob. Tretia: Utrpenie možno odstrániť tým, že obmedzíme svoje túžby. Štvrtá: Odstrániť túžbu po živote možno osemdielnou vznešenou cestou – správnym pohľadom na svet, správnou rečou a vhodným správaním, správnymi aspiráciami, správnou snahou, správnou meditáciou, správnou snahou a správnym životom. Tak sa naša každodenná snaha o získavanie stále nových zmyslových pôžitkov a radostí, ktorých neuspokojenie prináša len smútok, zmení na potláčanie zmyslových pôžitkov a na potláčanie túžob tela. Len tak sa môžeme zbaviť smútku, utrpenia a dospieť k nirváne.

Podstate učenia je jednoduchá – ak trpím, tak trpím preto, že túžim po niečom, čo nemôžem dosiahnuť. Musím sa zbaviť svojej túžby (ktorá je väčšinou len túžbou po pôžit-

koch tela), a tak sa zbavím utrpenia. Nie je to však úplné znecitlivenie môjho tela, úplný asketizmus – je to hľadanie strednej, tej správnej, pokojnej cesty životom.

Jeho učenie malo obrovskú silu a veľmi rýchlo oslovilo masy. Šíreniu podstatne pomohol panovník Ašóka (304 – 232 pr.n.l.), ktorý ho systematicky rozširoval po celom indickom subkontinente.

Budhizmus učí človeka ponoriť sa do seba, nevšímať si lákadlá okolitého sveta a v tichom sústredení maximálne skoncentrovať svoju myseľ na pokojný život a na meditáciu. Aj meditácia má svoje stupne, najvyšším stupňom je meditácia o prázdnote.

Preto budhistické sväté miesta nie sú také rušné ako hinduistické. Sú to miesta tichého sústredenia, miesta odpútania sa od zmätku vonkajšieho sveta. Ak sa aj na nich pohybuje množstvo pútnikov, sú skôr miestom zahľadania sa do mysle, nie miestami veľkých hlučných osláv.

Sárnáth je navyše parkom a miestom archeologických vykopávok. Vstupom do tohto priestoru – hoci za vstup do areálu treba zaplatiť, akoby sme vchádzali do múzea – som sa dostal do iného sveta. Do sveta ticha, jemných zvukov prírody, šumenia lístia, opustených tehál a múrov zo zvyškov bývalých kláštorov, z ktorých akoby som počul tiché mrmlanie mníchov a šuchot ich rúch. V celom parku sa vznášala energia tisícov ľudí, ktorí sem za tie storočia prišli, aby skoncentrovali svoju psychickú energiu na samých seba – akoby každý z nich kúsok svojej životnej energie zanechal v tomto priestore.

Sárnáth – múry z príbytku mnícha

Sárnáth – zvyšky malých votívnych stúp

Potichu som kráčať v úcte voči mníchom a pútnikom, ktorí sem prišli hľadať pravdu a mnohí z nich tu zostali. Porovnával som zvyšky ich skromných príbytkov s podobnými príbytkami, ktoré môžeme nájsť na Slovensku, povedzme v Červenom kláštore. Príbytky v budhistickom Sárnáthe sú oveľa menšie ako príbytky kartuziánskych mníchov v Červenom kláštore. V priestore kartuziánskeho kláštora som stúpil po zemi, v ktorej si mnísi pestovali základné potraviny, aby uspokojili svoje telo – v areáli Sárnáthu som obchádzal zvyšky stoviek malých votívných stúp, ktoré mnísi budovali z tehál na oslávenie Budhu a na pripomenutie jeho prvých štyroch kázní, aby uspokojili svoju dušu.

Akoby tie nízke tehlové štvorce so zvyškami kruhových základov maličkých stúp niesli v sebe všetky túžby každého mnícha, ktorý chcel aj takýmto spôsobom povzniesť svoju dušu a priblížiť sa k dokonalosti nirvány.

Uprostred areálu stojí už viac ako 150 rokov [džinistická kaplnka](#). Uprostred posvätného miesta nový chrám iného náboženstva – ale bez akejkoľvek snahy o uzurpovanie si priestoru. Akoby pri bratislavskom rímsko-katolíckom dóme dodnes stála funkčná synagóga. Prejav nekonečnej tolerancie Indov, schopnosti pochopiť druhého a nechať mu priestor. V Európe by sme individualisticky povedali „žiť a nechať žiť“ Pre Indov je to prejav schopnosti vnímať svet ako jeden komplexný celok, nie ako priestor pre súboj.

Vošiel som do archeologického múzea, ktoré sídli v areáli. Popri množstve cenných exponátov má jeden exponát pre Indiu neoceniteľnú hodnotu: Hlavica jedného zo stĺpov Ašóku, ktoré osadzoval po celej Indii na oslavu a šírenie Budhovho učenia. Takmer posvätný predmet.

Hlavicu tvoria chrbtami k sebe otočené štyri indické levy, stojace na podeste, okolo ktorej beží býk, kôň, slon a lev, ale hlavne je na nej – Koleso Dharmy. Slovo „Dharma“ má v budhizme viacero významov – Pravda, Zákon, Učenie, Norma, Pravdivá myšlienka a pod. Keď Budha v Sárnáthe rozkrútil koleso zákona, znamená to, že rozkrútil koleso pravdy, učenia, zákona, teda spustil poznanie skutočnej pravdy.

Levia hlavica Ašókovho stĺpa, cca 250 pr.n.l.²

² Reprodukcia z: Agrawala, V. S.: Sárnāth. New Delhi : Archeological survey of India, 1984. obr. III

Všade v Indii je možné sa stretnúť s týmto kolesom, hoci India sa deklaruje ako štát mimo náboženstiev, a dokonca budhizmus je už dnes menšinovým náboženstvom. Napriek tomu sa hlavica Ašókovho stĺpu stala štátnym znakom Indickej republiky a koleso je súčasťou štátnej vlajky Indickej republiky.

A predsa sa niekedy štátna vlajka vyskytne aj bez tohto kolesa. Kvôli Mohandásovi Gándhímu.

Keď M. Gándhí bojoval v 1930.-1940. rokoch proti britskej koloniálnej nadvláde, jedným z jeho nástrojov bolo nenásilné odmietanie britského tovaru a podnecovanie indickej sebestačnosti v produkcii prostriedkov na živobytie. Symbolom tohto boja sa stal jednoduchý indický tkáčsky stroj (ak ho vôbec v jeho jednoduchosti možno nazvať strojom), ktorý sám Gándhí používal pre svoje potreby.

Odvtedy zostal tento tkáčsky stroj symbolom utláčaných, chudobných, zanedbávaných ľudí.

Pretože v Novom Dillí neboli demonštrácie ničím mimoriadnym, vyskytol som sa raz blízko jednej z nich. Neviem, kto a za čo demonštroval, videl som iba, že to boli veľmi chudobní ľudia. Napriek mnohým zlým skúsenostiam s britskými koloniálnymi úradmi Indovia často hľadajú podporu u bielych cudzincov, takže keď ma účastníci demonštrácie zbadali, hneď jeden ku mne pribehol a na šaty mi pripol malú vlajočku Indickej republiky – namiesto Kolesa zákona na nej však bol malý tkáčsky stroj.

Kombinácia vlajky a jednoduchého stroja bola dojímavá. Ukazovala slabosť chudobných, schopných bojovať iba nenásilne, ako kedysi Gándhí – ale aj ich silu, lebo Gándhího symbol zostal živý aj desiatky rokov po jeho odchode.

Indickú vlajku som v tejto podobe nevidel prvý ani posledný raz. V tom momente som však pochopil jednu dôležitú vec.

Mystika Sárnáthu nežije len v samotnom Sárnátthe ako mystika prvých Budhových kázní, ani ako mystika meditácií tisícov mníchov. Budhistický ideál neubližovania živým bytostiam, ideál pokojného riešenia konfliktov, ideál harmonického vzťahu so svetom, to všetko je niečo, čím je India dodnes presiaknutá. – Napriek všetkým náboženským nepokojom, napriek všetkým vášňam, ku ktorým sú Indovia hneď hotoví, ak sa ich stretne väčšie množstvo. Kdesi v hĺbke indickej duše je zakorenený pocit nekonečnej harmónie a jednoty s vesmírom.

Aj Mohandás Karamčand Gándhí mal tú harmóniu v sebe. Kto na fotografiách uzrie jeho tichý úsmev, hneď ju spozná.

V Sárnáthe som stretol ducha tisícov mníchov, stretol som tam aj hlboké a pokojné nazeranie Budhovo. Stretol som tam aj Gándhího ahimsu.

Keď som na demonštrácii dostal malú vlajočku, šiel som navštíviť pamätné Gándhího miesto – v starom Dillí je jednoduchá čierna mramorová kocka, ktorá označuje miesto, kde bolo telo Gándhího po smrti spopolnené.

Hinduisti nikdy svojich mŕtvych nepochovávajú, ale spaľujú. Najradšej ich položia na drevené nosidlá, obložia kvetmi a horiacich spustia po prúde niektorej zo svojich svätých riek, Gange, Jamune, Godavari alebo iných. Vidieť moment, keď telo mŕtveho vzbĺkne plameňom a pokojne sa klže po svätej rieke, patrí k veľmi silným zážitkom. Je v ňom poznanie konečnosti života, ale aj nádej na pokračovanie života, je v ňom úcta k človeku, ale aj neúcta k mŕtvej hmote, je v ňom oslava práve skončeného života. Pozostali odovzdávajú telo mŕtveho človeka svetu do ďalších kolobehov znovuzrodení ducha i hmoty. Je to tichý a pokorný prejav harmonickej súhry ľudskej duše s hudbou vesmíru. Je to tichý sviatok úcty prejavenej človeku aj svetu. Hinduistickí bohovia síce bdejú nad týmito plameňmi, napriek tomu cítiť, že celý rituál sa odohráva v hlbokkej jednote ukončeného a pokračujúceho života. Hoci plamene vtedy prudko blčia a hučia, je v tomto momente prítomný hlavne hlboký múdry pokoj.

Stretnutie s Gándhím na Rádž gháte v Dillí bolo symbolické. Spoločnosť mi celá čas robila malá, pásikavá a plachá veverička.

(1988 / 2012)

Najstaršia a najväčšia univerzita v Nálände

Najväčšia a najstaršia – tento prívlastok si dnes dáva Univerzita Komenského v Bratislave, ktorá vznikla v r. 1919 na troskách Uhorskej kráľovskej prešporskej Alžbetínskej univerzity, vyučujúcej v maďarčine od roku 1914.

V najchudobnejšom indickom štáte Bihár som vošiel do zvyškov areálu najstaršej známej univerzity na svete, Univerzity v Nálände.

Niekoľko storočí bola slávna v budhistickom svete Ázie. Zostali však po nej len archeologické vykopávky. Uprostred nich sa týčia zvyšky stúpy, ktorá podľa tradície ukrýva pozostatky po kremácii Šáriputru, jedného z hlavných učeníkov Budhu. Miesto pre jeho pozostatky vraj vybral samotný Budha, ktorý žil cca 563 – cca 483 pr.n.l.

Stúpa v Nálände³

Možno práve preto, že tu spočívajú pozostatky Šáriputru, stalo sa toto miesto jedným z posvätných budhistických miest. A možno práve preto – môžeme si domýšľať – vznikla niekedy v 5. st. n.l. pri malej dedinke Nalandá najstaršia, a dlho aj jedna z najväčších svetových univerzít.

Prechádzka po pozostatkoch univerzity s krásne a pietne zrekonštruovanými zvyškami stúpy dáva tušiť, čo sa tu dialo, keď tu učili veľkí indickí filozofi, medzi nimi v 2. st. n.l. aj jeden z najväčších, Nágardžuna.

O univerzite v Nálände sa šíria legendy.

Hovorí sa, že v čase jej najväčšej slávy tu študovalo 10 000 študentov, prvýkrát v histórii ubytovaných v internátoch, a učilo 2 tisíc učiteľov. Porovnajme – dnes, o trinásť

³ Reprodukované z Ghosh, A.: Nālandā. New Delhi: Archeological survey of India, 1986. obr. I.

storočí neskôr, študuje na najväčšej slovenskej univerzite, na Univerzite Komenského, necelých 30 tisíc študentov a vyučuje tu do 2 000 učiteľov.

Hovorí sa o volenom najvyššom funkcionárovi univerzity, ktorého vždy vyberali z najmúdrejších učiteľov. Hovorí sa o prísnych prijímacích pohovoroch, cez ktoré vraj prešlo len asi 20 % uchádzačov. Hovorí sa o štúdiu budhistického aj hinduistického učenia, o štúdiu astronómie, logiky, umenia, metafyziky, medicíny, hovorí sa o otvorenosti univerzity cudzím, novým a zahraničným myšlienkam. Hovorí sa o veľkých diskusiách a prednáškach ako základoch vyučovania. Hovorí sa o obrovských knižniciach, ktoré vraj celé týždne horeli, keď ich pri definitívnom zániku univerzity r. 1193 zapálili islamskí dobyvatelia.

V čase najväčšej slávy univerzity v Nálande sa v Európe usadzovali a pokresťančovali zvyšky barbarských kmeňov, Rímska ríša sa už rozpadla, na Západe sa formovali prvé veľké štáty ako Franská ríša, o Veľkomoravskej ríši ešte nebolo ani stopy.

Podobné fakty ma pri cestách po Indii opakovane viedli k tomu, aby som strácal moju civilizačnú nadradenosť, ktorá ma prenasledovala prvé týždne pobytu v Indii. Stále väčšia pokora voči tomu, ako hlboko je v Indii zakorenená starobylá kultúra, ma viedla k tomu, aby som rýchlo zabudol, že v Európe je čistejšia voda, lepšia hygiena, splachovacie záchody a fungujúca elektrina, čo mnohokrát v Indii chýba. Všetko mi ukazovalo, že sa mám len pokorne pokloniť veľkej krajine s históriou siahajúcou takmer do nekonečna.

Pokloniť sa – bez ohľadu na to, že na trhu som si mohol kúpiť ryžu z „predajne“ na zemi, bez ohľadu na to, že uprostred hlavného mesta bol bežný povoz, ktorý sa z posledných dedín na Slovensku stratil pred mnohými desiatkami rokov.

Bhopál

Nové Dillí

Nálandá leží na mieste, ktoré je kontinuálne osídlené tisícročia. Len niekoľko desiatok kilometrov na západ leží Váranasí, mesto fungujúce kontinuálne zhruba od roku 1 000 pr.n.l., ktoré už v staroveku malo mnoho desiatok tisíc obyvateľov. O 90 km na sever leží Patna,

starobylá Pátaliputra založená niekedy v 5. st. pr.n.l., aj tá už v staroveku dosiahla mnoho desiatok tisíc obyvateľov. História na mieste dnešnej Nálandy zasa siaha až do čias Budhu, do 6. st. pr.n.l.. Nálanda je skoro taká stará ako Rím. V časoch Budhu to už bolo prosperujúce chrámové mesto. Vstupom do areálu Nálandy som sa ocitol vo veľmi ďalekej minulosti.

Išiel som na univerzitu a zrazu som kráčal po miestach, po ktorých kráčal Budha.

Stál som pod zvyškami veľkej stúpy a rozmýšľal, kadiaľ asi Budha kráčal, keď toto miesto navštívil. Čo cítil, kam sa pozrel, aké oblaky mu leteli nad hlavou? Kto ho sprevádzal a s kým sa stretol? Chodil po rušnom chrámovom meste, zrejme stretával veľa mníchov a brahmanov, učencov z najvyššej indickej kasty.

O čom sa asi Budha s brahmanmi v Nálande rozprával? Pozorne ich počúval, alebo ich chcel presvedčiť o svojich Štyroch vznešených pravdách? Považovali ho za kacíra a hrozil mu podobný osud, ako o pár storočí neskôr novozákonnému Ježišovi Kristovi? Keď spoznali, že jeho učenie má veľkú silu a ľahko získava nasledovníkov, pripravovali zásah tak, ako sa stávalo v neskorších storočiach, keď boli brahmani ochotní takmer organizovať výpravy, aké by sme v Európe nazvali križiackymi výpravami?

Alebo bola India už vtedy taká hlboko tolerantná, akou je dnes a brahmani s Budhom pokojne diskutovali?

Prečo vybral Budha práve Nálandu za miesto odpočinku svojho nasledovníka Šáriputra? Čo ho na tomto mieste tak upútalo?

Na žiadnu z týchto a ďalších otázok som nedostal odpovede. Nemohol som, lebo miesto je dávno mŕtve a stopy po Budhových nohách dávno zahladilo množstvo kláštorov, kaplniek, votívnych stúp aj ďalšie stavby univerzity – prednáškové miestnosti, jedálne, cesty či opevnenia.

Budha samozrejme nemohol tušiť, akým slávnym sa toto miesto stane. V monumentalite dnešných zvyškov slávnej univerzity však pretrváva aj monumentalita Budhovho učenia. Keby nebolo malo silu pritiahnuť na svoju stranu milióny ľudí, nebola by ani vznikla slávna univerzita. Keby Budhovo učenie neukazovalo veľkú toleranciu a mierumilovnosť, asi by táto univerzita tak dlho neprežila.

Univerzita v Nálande sa zrodila tisíc rokov po odchode Budhu. Prežila však stáročia a dodnes patrí k najviac obdivovaným výkonom Indie. Okolo Šáriputrovej stúpy je tak Budha so „svojou“ univerzitou neustále prítomný.

(1988 / 2012)

Neviditeľný Budha – Sážčí

Vybral som sa za Budhom do jedného z najsvätejších miest budhizmu, do Sážčí v indickom štáte Madhja Pradéš. Odmena za námahu neprišla, lebo Budhu som tam nestretol. A predsa ma úžasným spôsobom odmenili.

Sážčí je výnimočné miesto s krásnymi pamiatkami, ktoré pripomínajú Budhu a budhistickú Indiu neskutočne silno. Ale Budhu tam nevidno.

On tam vlastne je, ale neviditeľný.

Veľká stúpa v Sážčí

Sážčí je blízko Bhopálu, ktorý sa v r. 1984 stal neslávne slávnym kvôli ekologickej katastrofe – kvôli úniku plynu z továrne Union Carbide, pri ktorom zahynuli tisíce a boli zranené státisíce hlavne chudobných ľudí. Prítomnosť tohto nešťastia ešte zvyrazňuje účinok tichého meditatívneho miesta budhizmu.

Meditatívnosť Sážčí je iná ako meditatívnosť Sárnáthu, Bodhgaye či Nálandy, kde sa Budha pohyboval. Sážčí ponúka tiež tiché sústredenie do vlastnej mysle, ale tu je iné. Na tomto mieste sa totiž pohybujeme uprostred nádherných a takmer dokonale zachovaných stavieb, ktoré patria k najcennejším nielen v Indii, ale na svete. Ved' Sážčí je aj na „tom“ zozname UNESCO. Prudké slnko jarnej strednej Indie, ktoré nivočí snahy o fotografovanie a bráni pokračovať v bežných turistických návykoch, súčasne núti návštevníka, aby sa zastavil. Nie však v milosrdnom tieni stromov. Slnko núti každého, aby sa nešiel schovať do tieňa, ale aby hľadal pokoj vo svojej duši a s úctou pozoroval stavby, ktoré sú práve také koncentrované do seba, ako to budhizmus a toto miesto vyžadujú od návštevníka.

Centrom Sáníči je veľká stúpa, ktorú postavil budhistický panovník Ašóka v treťom storočí pred naším letopočtom – vraj kvôli ostatkom samotného Budhu. Neskôr ju asi o polovicu zväčšili, ale Ašókova stúpa je vraj stále ukrytá vnútri.

Podľa legendy Ašóka získal ostatky Budhu, rozdelil ich na tisíce kúskov, a tie potom pochoval v rôznych miestach po celej Indii. Mali byť aj v základoch tejto stúpy. V 19. storočí sa barbarské archeologické výskumy (vlastne doslova „vykopávky“, nie výskumy) pod vedením britského kapitána Johnsona pokúšali zistiť pravdu, výsledkom však bola len veľká diera do stúpy a kolaps jednej z jej nádherne dekorovaných brán. Treba však povedať, že v okolí Veľkej stúpy, kde sú ďalšie podobné a menšie stúpy, sa schrávky s neznámymi relikviami neskôr našli.

Našťastie, v poslednej tretine 19. storočia britská koloniálna správa starostlivo celý priestor zrekonštruovala, takže dnes sa môžeme po Sáníči prechádzať tak, ako sa po ňom mohli prechádzať budhistickí mnísi celé stáročia už od 2. st. n.l., keď areál prvýkrát starostlivo zrekonštruovali, až do jeho zabudnutia, pravdepodobne niekedy okolo 14. storočia.

Veľká stúpa je najstaršia kompletne zachovaná stúpa v Indii a patrí k vôbec najstarším zachovaným indickým stavbám. Jej priemer skoro 40 metrov a výška viac ako 16 metrov vyvolávajú v človeku úžas. Úžas, ktorý človek pri nej cíti, však nevychádza z týchto faktov.

Vedel som, čo ma tam čaká. Napriek tomu som po výstupe na kopec zostal stáť so zatajeným dychom pred jej veľkými ozdobnými bránami (toranami).

Severná brána Veľkej stúpy v Sáníči⁴

Južná brána Veľkej stúpy v Sáníči

⁴ Reprodukované z: Mitra, D.: Sanchi. New Delhi: Archeological Survey of India, 1984. obr. II.

Brány sú monumentálne aj jemné, postavené vo veľkolepom meradle, ale s nežným citom pre detail. Keď som pred nimi stál, pôsobili ako obrovské sústavy balvanov, vytvárajúce krehkú konštrukciu, ktorá sa má každú chvíľu zrútiť. Zároveň sa však nadnášali vo vlniacom sa horúcom vzduchu, akoby boli len kaširovanými divadelnými kulisami.

Pozerali sa na svet z nadhľadu, vzletne, s odstupom, ale vôbec nie pyšne. Zároveň rozprávali a svojimi reliéfmi volali, aby som si z nich prečítal celý príbeh Budhovho života, čo je na nich vytesaný.

Neponúkali mi široký priechod, nie je možné, aby cez jednu bránu prešli naraz viac ako dvaja-traja ľudia. Ale ich monumentalita bola taká presvedčivá, že pôsobili, akoby cez ne mohol prejsť veľký voz.

Mal som pocit, že musím cez ne prebehnúť, aby sa na mňa celá tá ťarcha nezrútila. Ale súčasne som cítil, že musím cez ne prejsť pomaličky a po špičkách, aby som nenarušil ich majestátny stáročný spánok.

Sú hrozivé, upozorňovali ma, aby som sa správal úctivo, lebo vstupujem na posvätné miesto. Hovorili mi – „Čo tu chceš, cudzinec, ktorý nenasleduješ Budhovu cestu k nirváne?! Stojíš na svätom mieste, ktorého hĺbku nepochopíš, ak nebudeš nasledovať Budhove Štyri vznešené pravdy.“

Uctiť si však budhistické sväté miesto nemožno len tak, že stojím a hľadím naň. Podľa budhistických zvyklostí si ho skutočne uctím v pohybe, ak ho budem obchádzať a krúžiť okolo neho. Asi preto ma brány pri Veľkej stúpe pozývali ďalej – „Prejdi cez nás, ak chceš aspoň trochu nahliadnuť do sily Budhovho učenia. Ak si ho vážiš a chceš si ho uctiť, sme pre teba otvorené, aby si sa v mieri prešiel okolo stúpy a vystúpil na jej terasu, ktorá ťa povedie v tvojej pokornej prechádzke.“

Nechcel som cez ne vstúpiť, kým by som si poriadne nepoobzeral tisíce detailov na ich reliéfoch. Napriek tomu som po chvíli jednu z nich prešiel. Sú totiž štyri, lebo stoja na každej svetovej strane okolo stúpy a množstvo reliéfov vytesanej do každej z nich je enormné. Skúmať ich reliéfy znamená zostať v Sání celých dní a mať pri sebe stohy budhistických textov. Ale ja som si chcel uctiť Budhove Štyri vznešené pravdy, preto nebol čas skúmať bohaté reliéfy.

Vyšiel som na terasu Veľkej stúpy. Pomaly som sa po nej prechádzal, hladil som drsné kamene stúpy a hladné kamene masívnej balustrády okolo terasy, pri každej obrátke som žmúril oproti nemilosrdnému slnku, opäť a opäť som stretával masívne piliere a preklady jednotlivých brán. Len jediný som nebol schopný spraviť, hoci ma to stále lákalo: Každý balkón na svete vznikol okrem iného aj na to, aby ponúkol výhľad do sveta, nadhľad nad každodenným mrvením ľudí na zemi. Pokúšalo ma oprieť sa o balustrádu a zahľadiť sa do diaľky Madhja Pradéša. Ideálne miesto, lebo stúpa je na menšom kopci a vidno z nej dodáleka.

Terasa Veľkej stúpy

Madhja Pradéš

Nedalo sa. Nebolo možné po európsky sa oprieť o balustrádu a vychutnávať pôžitok očí v horúcom slnku nad kamennou prírodou centrálnneho Madhja Pradéša.

Niečo mi bránilo zastaviť sa, musel som ďalej pomaly chodiť okolo stúpy. Pokojný rytmus chôdze a tichý zvuk mojich krokov na starobylých kameňoch, horúce slnko suchého jar-

ného dňa, pravidelnosť stúpy a jej výnimočné umiestnenie v krajine, neustále sa vracajúci pohľad na jednotlivé brány, ktoré sa týčili do výšky nad terasou a odkazovali na pietu ich

tvorcov, ticho okolo mňa – to všetko akoby postupne okolo mňa vytváralo tenkú a priesvitnú, ale bezpečnú stenu postavenú z Budhových Štyroch vznešených právd.

Pokojný a správny život, v ktorom sa nenechávame vláčiť svojimi túžbami, nenecháme sa nimi privádzať k utrpeniu či k smútku – táto ochranná stena Budhových právd sa v pomalejšej rytmickej chôdzi stávala esenciou priestoru, esenciou pamiatok v Sání a postupne do mňa prenikala.

Budha toto miesto nikdy nenavštívil. A predsa je tam. Je tam esencia jeho Štyroch vznešených právd.

Ale je tam aj jeho obraz. Vlastne nie je tam jeho obraz. V ranom budhizme Budhu nezobrazovali priamo, len symbolmi, ktoré odkazovali na udalosti z jeho života – napríklad strom je symbolom jeho osvietenia v Bodhgayi, žena sediaca na lotose je symbolom jeho narodenia.

Budha preto nie je nikde v Sání zobrazený, hoci je tam zobrazený veľa krát. Nie je možné tam vidieť jeho obraz. A predsa je všade.

Nestretol som ho. Budha ma neodmenil za moju cestu do Sání tým, že by som cítil stopy jeho prítomnosti ako v Nálende alebo Bodhgayi. Odmenu som však získal od tých, ktorí ho oslávili symbolmi, toranami, stúpami. Tieto mŕtve predmety, ktoré v sebe nesú ohromnú silu myšlienok, koncentrácie a pokoja, predomnou ožili a ponúkli mi Budhovu pravdu. Nevnucovali ju. Rozprávali sa so mnou o nej.

Až keď som po celom dni osamelých prechádzok v Sání prichádzal vyčerpaný a smädný do preplneného a rušného večerného Bhopálu, uvedomil som si, čo ma Sání naučilo.

Torany Veľkej stúpy mi síce ponúkali Budhov príbeh a jeho Štyri vznešené pravdy. Akoby však v ich rozprávaní bolo niečo, čo si človek hneď neuvedomí. – Neponúkli mi Budhu, ale viedli ma dovnútra seba samého. Ak by som niečo z jeho právd nenašiel v sebe, nenašiel by som ich vôbec. V tom je sila budhizmu.

(1988 / 2012)

Rikšiari a mnísi v Bódghaji

Keď som prichádzal do významného pútnického miesta budhistov, do Bódhgaje, nevedel, som, čo ma tam čaká. Vedel som len to, že práve tam Budha dosiahol osvietenie.

Myslel som, že idem na veľmi vážne, posvätné miesto. Nebolo to celkom tak.

Po vystúpení z autobusu som sa rýchlo spriatelil s pokojným a usmievavým Japoncom, ktorý mal rovnaký cieľ cesty. Spoločne sme si objednali rikšu, ale chceli sme si pred cestou ešte urobiť fotografiu na pamiatku. Tak si sadol do rikše, aby som ho na mieste zvečnil. Už som vedel všeličo o tom, ako jednoduchí Indovia v podobných situáciách reagujú, ale neuvedomil som si, čo z toho vznikne.

Všetci rikšiari, čo stáli blízko, sa okamžite postavili pred rikšu, aby som zvečnil ich.

V tom momente som síce pochopil, že z toho bude pre nich pekný bakšiš, ale pretože sme chceli cestovať, neváhal som a stisol som spúšť.

Kamarát Japonec, všetkými zabudnutý, vykúka z rikše a ledva ho vidno.

Rikšiari boli spokojní. Vedeli, že svoju fotografiu nikdy neuvidia, ale všetci sa tešili, že na nej budú. Mám pocit, že ich tento fakt tešil ešte viac ako môj bakšiš.

Mnohokrát som sa v Indii stretol s bezstarostnosťou a hravosťou jednoduchých Indov všetkých vekových kategórií. Aj keď títo rikšiari (alebo, ako sa im oficiálne hovorí – šoféri rikší) väčšinu roka zápasili o zákazníka, aby mali na jedlo a jednoduché šaty, nezabudli na radosť zo života. Dlhو som nerozumel, ako je možné si v takých biednych podmienkach zachovať hravosť. Až keď som sa s nimi pustil do reči, vysvetlili mi.

Žijú v Bódhgaji, kde Budha meditoval o svete, kde ho medzitým krásnou dievčinou pokúšal diabol Mára, aby ho zvedol k pôžitkom tela a odviedol od meditácie. Títo rikšiari sú síce hinduisti, ale Budhove úspešné vzdorovanie pomínuteľným pozemským radostiam a pôžitkom je v ich prostredí a živote stále prítomné.

Dalo by sa povedať – majú iné priority. Je dôležité sa najesť, mať sa kde vyspať, zosť v teple, veď aj ich oblečenie napovedá, že sa snažia prekonať chladné ráno teplejším oblečením. Vedia však veľmi dobre, že to všetko nie je celý život, že to pravé je niekde inde.

Nepovažujú menej jedla a menej pekných šiat za tragédiu. Tie vždy nejako prídu, aj potom rýchlo odídu. Nechápu, prečo by si z nich mali robiť ťažkú hlavu.

Asi si títo rikšiari osvojili veľa z budhizmu, hoci ich hinduistické náboženstvo im ukazuje to isté a rovnako mi ich hravosť vysvetľoval aj kamarát Japonec. Ako vyznávač typickej japonskej zmiešaniny pôvodného šintoizmu a mahájánskeho budhizmu im dobre rozumel.

Nasadli sme do rikše s ľahkým pocitom radosti zo života. Po chvíli cesty sme prišli na miesto, kde už každý bral všetko vážne.

Budhov strom – Ficus religiosa

Prišli sme k posvätnému figovníku, pod ktorým kedysi dávno, v 6. st. pr.n.l. meditoval Budha. Dnešný strom vraj vyrastá z tých istých koreňov, takže tie korene musia mať tisíce rokov.

Pod stromom sedeli mnísi a ticho sa modlili. Ich monotónne mrmlanie vytváralo súvislú zvukovú kulisu okolo stromu.

Vedeli, že ich modlitby sa rozplynú vo vetre. Ale práve to chceli. Budhizmus sa nezdržiava nákladnými pozemskými rituálmi, náboženskými ozdobami či inými výraznými znakmi viery. Budhizmus vie, že pozemské veci majú krátke trvanie, tak ako krehká tráva, ako horúčava či dážď, ako pekné šaty či farebné zástavky trepotajúce sa vo vetre.

Chrám Mahabodhi

Nie je pre nich dôležité zanechať nezmazateľnú stopu, lebo vedia, že všetky stopy sa raz stratia tak, ako sa stratí človek, ktorý ich zanechal. Aj preto budhistická meditácia vrcholí v meditácii o prázdnote, úplným vyprázdnením mysle koncentráciou na prázdno.

Všetko na svete je len prechodné a raz sa stratí, všetko a všetci sme tu len podmienené, len dočasne. Nič nemá trvalú existenciu, všetko je teda prázdne. Jediné, čo sa neustále vracia a čo zostane, je práve prázdnota, čo prichádza po zániku.

To nie je pesimistický pohľad na svet. Mnísi v Bódhgaji nevzdychali nad svojim budúcnym zánikom. Brali zánik a neustále vznikanie nových vecí ako fakt, s ktorým sa treba zmieriť. Preto keď meditujú o prázdnote, nie je to prejav zúfalstva, ale pochopenie pravdy všetkých vecí.

Ich prázdnota (šúnjatá) je podstatou vesmíru. Aj preto je cieľom človeka dosiahnuť nirvánu. Nirvána je stav, v ktorom pociťujeme už len túto prázdnotu. Nie je to umŕtvenie tela, nie je to negatívny a nepríjemný pocit. Je to hlboký a upokojujúci pocit prechodnosti všetkého, pocit nekonečných návratov, vznikaní a zanikaní.

Budha dosiahol osvietenie práve vtedy, keď si uvedomil takúto prázdnotu všetkých vecí. Keď prestal cítiť nekonečnú ľudskú túžbu po pomínutelných pôžitkoch a hlboko precítil, že všetko sa raz stratí, že vlastne nič ani nie je, lebo všetko len prichádza a odchádza.

A toto vedia aj ríksiari v Bódhgaji. Aj ich hinduistické náboženstvo so svojou vierou v karmu a neustále návraty duší do života v inej forme im hovorí, že všetko je na svete prechodné, odíde, vráti sa inak, znova odíde, opäť príde inde.....

To vedia aj mnísi pod stromom, kde sedel aj Budha. Ich cieľom však už nie je len s hravosťou sa pozeráť na pomínutelnosť sveta a vecí. Ich cieľom je aktívne a veľmi vážne, s cieľavedomým úsilím hľadať tento upokojujúci pocit prázdnoty.

Preto jediné, čo sú ochotní zanechať ako pripomienku svojej viery, sú malé vlajočky trepotajúce sa vo vetre, zvuky svojich modlitieb a jednoduché gestá, a ani tie gestá vlastne nepatria iba budhizmu, ale sú súčasťou jogy.

Asi jediné, čo jasne vypovedá o ich viere a je skutočne jej vonkajším vyjadrením, sú ich nezameniteľné oranžové a bordové rúcha. A ešte niečo, čo si niektorí z nich uvedomujú, pretože na tom cieľavedome nepracujú, ale prichádza to samo s ich meditáciou: Veľmi pokojná reč, mierna gestikulácia, pokojný výraz v tvári so slabulinkým náznakom úsmevu. Akoby sa ich duša v nespočetných hodinách meditácie utišila a odpútala od sveta podenkových vecí. Akoby našla niečo, čo my ostatní nemôžeme vidieť.

Pokúšal som sa ich na to pýtať, ale dali mi jasne najavo, že bez nasledovania Budhových Štyroch vznešených právd a bez mnohých rokov meditačného sústredenia mojej mysle nemôžem pochopiť, čo našli.

Nie je to božstvo, ako by sme si v kresťanskej Európe mohli myslieť. Je to šúnjatá, v ktorej sa skrýva nekonečný pokoj. Nie je to nadzmyslový princíp. Je to určitý spôsob chápania podstaty sveta.

A niektorí mnísi ešte občas postavlia jednoduché stúpy alebo vytesajú jednoduché sochy Budhu, ktoré rozmiestnia v Bódhgaji, v blízkosti chrámu Mahabodhi.

Bódhgaja

Mnísi v Bódhgaji neboli takí hraví ako moji rikšiari. Boli veľmi vážni, ale nie pessimisticky vážni. V ich vážnosti bola ľahkosť východu Slnka, nie vážnosť temnej noci.

Boli však rovnako povznesení nad každodenné hmýrenie ľudí ako moji rikšiari.

(1988 / 2012)

Európan stratený v Indii

Hindčina

Po zaplatení poplatku, aby som mohol vstúpiť do areálu vzácných pamiatok, som dostal tento papierik:

Nevyčítal som z nej vôbec nič. Vedel som, že som zaplatil aj koľko som zaplatil, ale či je tento papierik potvrdením o zaplatení, alebo špeciálnou priepustkou do chrámov v areáli, alebo mi poslúži na záver pri výstupe ako potvrdenie, že som tam nebol načierno... nič z toho som netušil.

Nuž, hindčina v písme devanágari. Európan neznalý jazyka ani písma zostane stratený.

Našťastie pre Európanov v Indii stále funguje angličtina ako dorozumievací jazyk – nerobia to kvôli turistom, ale preto, lebo popri stovkách jazykov, ktorými sa v Indickej republike hovorí, hindčina ako úradný jazyk ešte stále celkom neprevládla a tradičná angličtina je dobrým pomocníkom. A tak sa Európan niekedy predsa len dokáže zorientovať, keď dostane inú vstupenku:

Takýto – pre mňa zrozumiteľný – text som mohol čítať po vstupe do areálu Bódhgaje. Je príjemné nájsť na vstupenke ešte aj pekné pranie.

Vstupenky sú však v podstate len potvrdením, že človek zaplatil nejaký poplatok a pre orientáciu, pohyb, hľadanie cesty už nebývajú dôležité. Návštevník vie, kde je, v podobných

areáloch sa dá dobre orientovať, ani väčšinou nebývajú také veľké, aby ich človek neobsiahol pohľadom. Horšie je, ak sa treba pohybovať po veľkých priestoroch Indie.

Cestovný lístok na vlak z Nového Dillí do Sánčí. Predpokladá, že cudzinci nerozumejú hindčine, takže základné informácie ponúka aj v angličtine. Nie je problém zorientovať sa.

Cestovný lístok na jednej z menších staníc však žiadnu angličtinu neobsahoval, len uprostred samej hindčiny to, čo my označujeme za arabské číslice. Pokladník mi povedal, že tam mám napísané číslo vagóna, číslo ležadla na spanie, aj moje meno – to však v hindskom prepise.

A tak som zmätený a stratený zostal v malej staničnej budove uprostred Indie. Na tabuli nado mnou sa pravidelne objavovali informácie o vlakoch aj o cestujúcich. Ako ma pokladník informoval, malo sa tam objaviť aj moje meno ako potvrdenie, že mám skutočne rezervované ležadlo vo vlaku. Kedy sa tam objavilo? Objavilo sa tam vôbec? Dodnes by som to netušil, keby som sa nespýtal človeka, čo vedel po anglicky.

V podobných situáciách často nezostáva nič iné, len lúštiť číslice na papieriku, ktorý držím v ruke a odhadovať, čo by mohli znamenať. A hlavne dúfať, že vo vlaku budú podobné číslice. Našťastie, hoci vo vlaku boli všetky nápisy len v hindčine, mne známe číslice na dverách vagóna aj na ležadle mi nakoniec umožnili nájsť si miesto.

V podobných situáciách však treba do vlaku nastúpiť zavčasu, rýchlo sa zorientovať v priestore a hneď nájsť svoje miesto, pretože záujem o ležadlá je obrovský a nie všetci si ich zaplatili. Tak som počas jednej cesty neležal a nespál, pretože kým som prišiel k môjmu ležadlu, už na ňom sedeli štyria ľudia – tak ako na všetkých ostatných. Keď sa zasa iný človek, ktorý mal šťastie, že mohol svoje ležadlo obsadiť sám, ráno na svojom lôžku posadil, na najbližšej stanici jeho lôžko okamžite obsadilo toľko cestujúcich, koľko sa ich tam len vošlo.

Bodaj by nie, keď ďalší menej šťastní cestovali na strechách vagónov držiac sa vo veľkej rýchlosti vlaku neviem čoho a neviem ako. Tí sa zorientovať vedeli.

Je samozrejme prirodzené, že nápisy majú vo svojom jazyku. Nechápal som však, prečo sa najviac písanej angličtiny a latinky vyskytuje na bilbordoch a vonkajších reklamách. Samozrejme, najviac vo Novom Dillí a v Bombaji, ale aj na vidieku či v ďalších veľkých mestách. Určite neslúžili len turistom a v menších mestách určite neoslovovali Indov z ďalekých kútov krajiny, napriek tomu sa často nespoliehali len na hindčinu.

Varanasi

Ľudia

Ale Európan samozrejme zostáva naďalej stratený. V orientácii a v pohybe po krajine mu okrem angličtiny – ktorá zasa nefunguje bez výhrad – nápisy nepomôžu. Orientačné tabule sú mimo veľkých miest zriedkavé, ľudia mimo centier, ktorých sa spýta, často poznajú len svoje najbližšie okolie.

Alebo aj keď poznajú širšie súvislosti, nie je možné im vždy veriť. Najmä chudobnejší Indovia povedia človeku čokoľvek, len aby im vznikla nádej na bakšiš. Nie raz sa mi stalo, že keď som sa pýtal neznámeho človeka na ulici na cestu, poslal ma opačným smerom. Indovia mi vysvetľovali, že vraj to od neho nebola zlomyseľnosť. Proste buď nevedel, a povedal hocičo, len aby som sa mu odmenil. Alebo vraj majú niektorí ľudia v takej situácii pocit, že keď sa pýta niekto na cestu, už aj tak sa stratil, tak je jedno, kam ho pošlú.

Niekedy však išlo o zřejmé klamstvo.

K náboženskej tradícii parsov patrí, že svojich mŕtvych nepochovávajú, ale nechávajú ich na vrchole špeciálnych Veží mlčania roztrhať supom. V Bombaji zostáva niekoľko takýchto veží, ktoré sa v čase môjho pobytu ešte používali. Je to posvätné miesto, preto na ne nemal hocikto prístup, a turisti už vôbec nie. Chcel som aspoň zboku vidieť tieto unikátne architektonické diela, široké okružle stavby siahajúce asi do výšky tretieho poschodia. Vedel,

kde sú umiestnené, vybral som sa tým smerom. Keď som mal byť tak blízko, že by som takúto vežu mal vidieť, ale nič som nevidel, spýtal som sa neznámeho človeka, kde ju nájdem. Ukázal pred seba: „Veď tu je.“

Bombaj, Vodná veža vo Visutých záhradách

Pre istotu som si ju zachytil, ale niečo sa mi na informácii tohto človeka nezdalo. Zisťoval som ďalej, až som zistil, že mi ukázal – starú vodnú vežu. Veže mlčania sú v Bombaji dostatočne známe, nemohol sa pomýliť. Z toho miesta ich však nebolo vidno a vidina finančnej odmeny bola zrejme veľmi silná.

Všetko je inak, ako očakávame, čo je samozrejmé, veď sme v inej, a vzdialenej krajine. A tak, ak chce mať Európan nejakú šancu zorientovať sa, musí zľaviť zo svojho eurocentrického pohľadu, v ktorom všetko ne-európske je cudzie a čudné.

Orientačné body

Začne hľadať tie orientačné body, ktoré používajú Indovia, alebo ktoré sú súčasťou životného štýlu v tejto pestrej krajine.

Prízvuk. Spočiatku som nechápal, prečo rikšári nerozumejú mojim príkazom, kam ma majú odviezť. Niekedy to bolo aj päť minút dohadovania sa, kým pochopili. Alebo kým som pochopil ja, že mám názov miesta vysloviť inak. Môj slovenský prízvuk na prvej slabike v ich ušiach úplne zmenil meno toho miesta. Nepomohol ani anglický prízvuk. Bolo sa treba naučiť, kde v konkrétnych názvoch kladú prízvuk, akú intonáciu má to slovo, keď ho vyslovia v hindčine – a pokúšať sa to všetko napodobniť.

Gestikulácia. Prsty ukazujúce číslu 2 sú na Slovensku spravidla palec a ukazovák. Ak som ukázal, že chcem z niečoho dva kusy – neustále som dostával jeden kus. Samozrej-

me, že som nechápal. Až kým som si nevšimol, že oni si môj palec v tomto geste nevšímajú, pretože číslovku 2 vytvárajú ukazovák a prostredníkom – akoby americko-európske gesto Victory. Aj trojka vznikla tak, že sa k ním pridal prstenník. Palec proste nepoužívajú na ukazovanie čísiel, takže môj palec+ukazovák pre nich znamenal 1, rovnako ako všetkých mojich päť vystretých prstov prečítali ako 4.

Šaty. V pretrvávajúcich zvyškoch kastovného systému a vo veľkej rôznorodosti rozdelenia bohatstva (či chudoby) v Indii je výrazným rozlišovacím znakom odev. Nielen množstvo použitej látky, veď aj chudobné ženy oblečené v sári môžu mať na sebe namotané metre jemnej látky. Dôležitá je kvalita a farebnosť oblečenia. Nikdy som sa nenaučil tieto detaily rozlišovať, sú veľmi zložité, ale domáci mi viackrát vysvetľovali, ako je možné bezpečne podľa nich identifikovať človeka – a teda aj predpokladať, ako sa bude voči mne správať.

Vône. Jeden z najvýraznejších orientačných znakov v Indii. Všade cítiť množstvo vôní. Na úradoch, v domácnostiach, na ulici, v obchodoch, v rikšiach a taxíkoch. Skoro všade neustále dymí voňavá tyčinka alebo niekoľko tyčiniek. Ľudia majú svoje obľúbené vône a podoby dymu, obchody spoznáme podľa ich obľúbených vôní – ak sa to človek naučí, môže ísť po ulici so zavretými očami a vie, kde sa nachádza. Sú to nespočetné odtiene, o ktorých v Európe netušíme, hoci sa tieto tyčinky stali v posledných rokoch módom aj u nás. Hoci len tá u nás najznámejšia santalová vôňa má niekoľko odtieňov podľa toho, kde to drevo rástlo, ako dlho rástlo a pod.

Vône štekli naše zmysly, dráždia naše oči, nútia ruky, aby sa pohrávali s dymom, niekedy dym až zadúša, inokedy zasa láka vnoriť nos do neho. Naš európsky nos postupne zisťuje, že vône tyčiniek majú milión podôb, dokonca sa menia počas horenia tyčinky – vôňa zoslabne či zosilnie, spočiatku môže byť korenistejšia ako na konci, ak je mdlá, môže sa meniť zo sladkastej na nevýraznú, môže mať až pižmovú príchúť alebo príchúť jemných fialiek. Naše európske oči postupne zisťujú, že aj dym má milión podôb a premien v každej stotine sekundy. Tyčinky vytvárajú svojím dymom štruktúry a tvary, aké si nedokážeme vo svojej fantázii ani predstaviť, a nikdy ich nezopakujú, vždy ich tvoria s novými odtieňmi tvarov či farieb.

Budha

Nech sa Európan snaží ako chce, nikdy nenájde bezpečnú orientáciu v Indii. Je príliš odlišná od všetkého, čo sa v európskom štýle života a v európskej výchove naučíme, hoci ani India sa nevyhla globalizácii a už dlho prijíma veľa z európskeho životného štýlu – čiastočne

kvôli semenám tohto štýlu, ktoré v nej zasiali kolonizátori z Veľkej Británie, čiastočne kvôli prudkému rozvoju, ekonomickému a vzdelanostnému rastu v 20. st.

Európanovi bráni v bezpečnej orientácii v indickom prostredí a živote hlavne niečo iné. Pri pohľade zvonku sa mu zdá, že chápe pohnútky ľudí, prečo konajú svojím spôsobom, že rozumie významu gest, slov, intonácii, pohybom. Až postupne zisťuje, že skutočná pravda pestrých indických životov je hlboko skrytá.

Pochopil som to až vtedy, keď som takmer v každom detaile života ľudí tejto krajiny začal spoznávať hlboké náboženské pozadie. Hlboko zakorenenú a v každodennom živote prítomnú náboženskú tradíciu siahajúcu do dávneho staroveku.

Pretože som do Indie prišiel študovať budhizmus, pýtal som sa budhistických mníchov aj ľudí na univerzitách: „V čom je ten pevný základ, ktorý vás vedie?“

Hovorili, že každý má svoj pevný základ, že on záleží od osobného výberu. Oni majú svoju pravidelnú meditáciu a Budhove Štyri vznešené pravdy. Tie im ukazujú cestu v každodennom živote, orientujú ich na cestách, pomáhajú im prekonávať ťažkosti. Odporučili mi – ako Európanovi, ktorý sa určite nemôže celé roky oddávať meditácii – čítať Budhove kázne, aby som prenikol do jeho myslenia. Odporučili mi, aby som sa snažil pochopiť jeho štyri pravdy.

„Ani odmietanie rýb či mäsa, ani nahota, ani oholenie hlavy, ani nečesanie vlasov, ani obliekanie sa do jednoduchého rúcha, ani zašpinenie sa, ani obeť Agnimu, neočistia človeka, ktorý sa neoslobodil od ilúzií,“ hovoril Budha vo svojej kázni vo Váranasí. Tu je kľúč k tomu, aby sa cudzinec zorientoval v živote Indie.

V Patne som si zaobstaral malú sošku Budhu, ktorá má odvtedy sprevádzala na cestách po Indii. Pripomínala mi, že nemám podliehať ilúziám a veriť tomu, čo vidím. Pripomínala mi, že mám hľadiť za to, čo je bezprostredne predom mnou. Ale to už bola iná orientácia v pohybe po indickom živote, ktorá ďaleko presahovala obyčajné hľadanie správneho vagóna na železničnej stanici.

Až odvtedy som mal pocit, že sa v Indii nestrácam. Začal som ju totiž trochu chápať.

Moji indickí učitelia

Lokéš Čandra

Prof. Lokéš Čandra⁵, riaditeľ Medzinárodnej akadémie indickej kultúry.

Pod názvom akadémie sa skrýva neveľká, ale úctyhodná a v Indii vážená inštitúcia. Keď som do nej vošiel, neveril som vlastným očiam. Mal som pocit, že som vkročil do továrenskej haly prerobenej na knižnicu, sklad, archív... Kamenná dlážka vo veľkej hale členenej len piliermi, malé okná pod stropom, chlad a prítmie, asi 5 stolov.

Hala je však zasadená do komplexu spojeného s krásnou záhradou na veľkej ulici v južnom Novom Dillí.

Keď som do akadémie vošiel a moje oči si privykli na šero, uvidel som pri stole uprostred haly sedieť človeka zamotaného do hnedej deky. Pochopiteľne, veď bol január, vonku len okolo 20° C, vnútri budovy mohlo byť okolo 15°.

Pôsobil veľmi skromne, nemohol som uveriť, že sedím pred riaditeľom medzinárodne známej a uznávanej akadémie indickej kultúry.

Prof. Čandra mal už vtedy na svojom konte množstvo kníh, vrátane zásadných diel o budhistickej ikonografii a o indickej kultúre. Už vtedy bol považovaný za svetového odborníka na budhizmus a na komparatívne budhistické štúdie, hoci sám bol hinduistom. Dodnes neviem, koľko mal rokov, ale z pohľadu mladého človeka bol v „zrelom veku“. Keď hľadím na internete na jeho súčasné fotografie, snažím sa odhadnúť jeho súčasný i vtedajší vek – a odhady vtedajšieho veku mierne klesajú.

Patril k indickej intelektuálnej špičke, o čom svedčí aj fakt, že ho prezident Indickej republiky menoval za člena hornej komory indického parlamentu, Rady štátov (Radžja Sabha). Rada má 250 členov, ktorí sú volení vo všeobecných voľbách, ale dvanástich z nich vyberá priamo prezident – za zásluhy o indickú kultúru, umenie a spoločnosť. Toto menovanie sa v Indii považuje za mimoriadnu poctu. Keď si uvedomíme veľkosť Indie, veľkosť jej kultúrnych výkonov, tak dostať sa medzi dvanástich vyvolených je skutočne výnimočné.

⁵ Foto: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Lokesh_Chandra.jpg (19. 1. 2012)

Nebolo možné uveriť, že človek zabalený v jednoduchej deke uprostred nehostinnej zariadenej haly má také menovanie od prezidenta republiky.

Pokojne na mňa hľadel. Jeho pohľad nebol počas našich stretnutí prísny, ale vždy bol zvedavý. Na prvý pohľad pôsobili jeho oči unavene, ale neskôr som pochopil, že je to len vnútorný pokoj jeho mysle, ktorý sa prejavoval tým, že očami nebehal sem a tam, jeho zrak nepreukazoval žiadne známky nepokoja. Býval plne koncentrovaný na vec, ktorej sa práve venoval, ale tak koncentrovaný, že to nebolo vidno navonok.

Keď sme sa prvýkrát stretli, pokojne očakával, čo mu poviem. Moju žiadosť o študijný pobyt a program pobytu samozrejme dostal dávno predtým a – ako som neskôr zistil – vedel, čo môže odo mňa očakávať. Predsa len bol zvedavý, čo mu poviem.

Nikdy nehovoril veľa.

Keď som mu pri prvom stretnutí v hrubých črtách vysvetlil, načo a prečo som v Novom Dillí a čo by som chcel celý čas robiť, zdvihol sa a povedal – Podťte so mnou.

Až vtedy som sa mohol skutočne poobzerať po akadémii. V hale bolo určite niekoľko desiatok plechových skriň plných kníh a rôznych papierov. Neviem, koľko kníh mohlo byť v tých skriniach, ale museli to byť tisíce. Profesor Čandra ich však aj so svojím pobočníkom mali presne zmapované, mal som pocit, že nikdy zmätene v nich nehľadali.

Zaviedol ma do vedľajšej, o niečo menšej, haly, kde s istotou zašiel k jednej skrini a zhora z nej pre mňa zložil jednu zaprášenú knihu. Keď sa rozhodol, čo mi ukáže, presne vedel, kam má ísť.

Európania by povedali, že tá kniha bola na skrini zabudnutá. Indovia by povedali – odložená.

Pretože som počas môjho pobytu musel dosť veľa vybavovať na rôznych úradoch, najviac na Ministerstve ľudských zdrojov (čo bol úrad zodpovedný za školstvo, zdravotníctvo i sociálne veci), videl som veľa spôsobov, ako Indovia manipulujú s dokumentáciou, s papiermi, s knihami. Jedno mali vždy spoločné – všetci a vždy vedeli, kde čo leží.

Platilo to aj na úradoch, ktoré boli zavalené papiermi. Najmä nižší úradníci na ministerstve niekedy sedeli pred stolmi, na ktorých bolo polmetrové i vyššie stĺpce papierov, to isté bolo v regáloch, na zemi, na poličkách, v skriniach, všade. Niekedy som mal pocit, že je ľahšie nájsť nejaký dokument, ako úradníka medzi dokumentmi.

Aj keď som nebol objednaný, teda úradník nevedel, že prídem, vždy okamžite našiel potrebné papiere. Ak chvíľu niečo nemohli nájsť, nestrachoali sa, že dokumenty stratili. Iba pokojne – ako to Indovia vždy vedia – konštatovali: Sú zle umiestnené.

Pretože každý úradník mal množstvo pomocníkov, vždy po chvíli všetko potrebné našli. Ak skutočne vznikol problém, stačilo jednoduché konštatovanie – Nemáme príkazy. Viackrát som získal pocit, že osobnej iniciatíve sa v indických úradoch nekládli žiadne medze – lebo tam žiadna iniciatíva neexistovala.

Prof. Lokéš Čandra narábal podobným spôsobom s dokumentmi, s knihami aj s papiermi. Vždy vedel, kde má čo hľadať a keď nevedel – alebo nemal čas? – poslal jedného zo svojich pobočníkov. Ak niečo nebolo možné nájsť alebo okamžite vyriešiť, nezačal sa tým. Buď vec nechal tak, alebo v hindštine niečo prísne povedal svojim pobočníkom, a tí zrejme potom vynaložili oveľa väčšiu námahu.

Súčasťou Medzinárodnej akadémie indickej kultúry bolo ešte zopár mladých vedeckých pracovníkov (u nás by sme povedali doktorandov?) a mnoho pomocníkov. Jeden pomocník mal na starosti vybavovanie pošty, druhý – podľa mojich pozorovaní – len varenie čaju, ktorý sa v Indii varí vždy, všade a do nekonečna.

Čajová kultúra je takou samozrejmovou súčasťou každodenného indického života, že pôsobí, akoby sa tam zrodila. Dodnes som nepochopil, či Briti naučili Indov piť čaj alebo Indovia Britov.

Tretí pomocník sedel celý čas takmer bez pohnutia pri písacom stroji a čakal, kým mu prof. Čandra niečo nadiktuje. Ďalší sedel pri telefóne, po zazvonení dvíhal slúchadlo a bez toho, aby do neho niečo povedal, ho okamžite podával prof. Čandrovi.

Videl som, že pre všetkých bol prof. Čandra absolútnou autoritou. Neodvážili sa mu nielenže odporovať, ani odvrávať, alebo niečo neurobiť hneď, ako kývol. Jeho vôľa, ktorú vôbec neuplatňoval diktátorsky, ale úplne prirodzene, bola pre nich takmer vojenským rozkazom. Neskôr som pochopil, že dôvodov bolo viacero: bol členom parlamentu, medzinárodne uznávanou autoritou, vedel byť na pomocníkov prísny a – pochádzal z vyššej kasty.

Mne pridelil jeden z piatich stolov, priamo oproti sebe. Nebolo zrejmé, či to bola pocta, alebo ma chcel mať na očiach. Podľa toho, ako sa Indovia správajú k cudzincom, k hosťom a k belochom, však mám pocit, že to skôr bola pocta.

Riaditeľ medzinárodnej akadémie bol celé dni na svojom pracovisku, sedel už za svojím stolom, keď som ráno prichádzal v bežnom čase, ako sa v Indii začína pracovať, po mojom odchode zostával. Iba párkrát sa neukázal celý deň, bolo vidno, že akadémia indickej kultúry nie je jeho jedinou povinnosťou.

Ak bol v akadémii, každý deň okolo obeda sa niekam na hodinu stratil. Nevedel som to pochopiť, lebo vždy sa stratil tak, že som si to nevšimol.

Až asi po dvoch týždňoch som náhodou zašiel za jednu z plechových skríň v akadémii a našiel som prof. Lokéša Čandru sedieť v lotosovom sede a pokojne meditovať. Ukázalo sa, že to robí denne. Získaval som pocit, že odtiaľ čerpá svoju vnútornú silu, nadhľad a pokoj. Samozrejme, že nedal pri meditácii najavo, či si ma všimol, alebo nie, ale neodvážil som sa to zisťovať. Viem, že meditácia je pre Indov (hinduistov i budhistov) situáciou, do ktorej nemožno vstupovať.

Prof. Čandra mi nič nevnucoval. Len pokojne odpovedal na moje otázky a ponúkal mi knihy, alebo odporúčal inštitúcie, ktoré by som mohol navštíviť. Samozrejme, prišiel som z iného sveta, a aj skúsený riaditeľ medzinárodnej akadémie niekedy celkom dobre nechápal, čo chcem alebo potrebujem. Určite aj problémy s vyjadrovaním sa v angličtine znejasňovali moju komunikáciu.

Vtedy sa len pokojne pýtal ďalej. Nie veľa. Položil dve-tri otázky a vedel, ako ďalej. Ak ani potom neuhádol či nepochopil moje zámery alebo potreby, viac sa tým nezaťažoval. Dal mi najavo – ak si nerozumieme, je to problém návštevníka, on musí jasne povedať, čo potrebuje. Domáci mu ochotne pomôžu, ale musia mať vo veci jasno.

Moje požiadavky na štúdium prepojenia budhistickej meditácie a umeleckej tvorby boli pre neho spočiatku dosť zvláštne, ako som mohol vytušiť z jeho neverbálnej komunikácie. Postupne, po viacerých rozhovoroch, však akoby na jednej strane viac chápal moje predstavy, túžby a potreby, na druhej strane akoby si zvykol na to, že ten mladý Európan občas kladie otázky trochu od veci – najmä pre človeka, ako bol prof. Lokéš Čandra, človek hlboko ponorený do budhistickej problematiky, najmä pre neho mohli byť moje otázky niekedy zvláštne.

Jeho pokoj, ktorý zrejme získaval aj meditáciou, sa prejavoval aj v neočakávaných situáciách. Hoci mal byť niečím ako mojím tútorom počas pobytu v Indii, nikdy sa po návrate z mojich ciest po Indii netrpezlivo nevypytoval, čo som robil, kde som bol a čo alebo koho som navštívil. Nikdy ma nevyšetroval, kde som bol a čo som tam videl. Pokojne počkal, kým mu to sám poviem.

Hoci som ministerstvu musel pravidelne podávať správy o mojich cestách (vrátane vyúčtovanie cestovných nákladov), môj učiteľ ich odo mňa nevyžadoval. Vedel o nich, ale mám pocit, že boli pre neho príliš formálne a nepodstatné. Myslím, že viac získal z môjho osobného rozprávania.

Bol nad vecou. Možno mu to umožnila jeho pravidelná meditácia, možno hľadel na mladého Európana z výšky svojich kontaktov a pozície. Neviem, či mu nakoniec nebolo jed-

no, čo robím, lebo štipendium som nedostal z jeho akadémie. Mal som však pocit, že veľmi dobre vie, čo robím a prečo to robím.

Jediný raz sa na mňa nahneval.

Pri prvom stretnutí sme boli dohodnutí, že prídem v určitom čase. Pretože som bol v Novom Dillí dohromady dva dni, mal som problém s hľadaním rikše, problémy s vysvetlením rikšiarovi, kam sa vlastne chcem dostať, problémy s nájdením akadémie. Meškal som asi 20 minút.

Neskôr som zistil, že v bežnom živote Indov podobných 20 minút nič neznamená. Ale veľa mohli znamenať pri dohovorení stretnutí s úradníkom na ministerstve – a veľa znamenali aj pri stretnutí s prof. Lokéšom Čandrom. Dal mi to najavo.

Práve tým, ako mi to dal najavo – nie som schopný zrekonštruovať, ako to urobil, ale urobil to veľmi jasne – hneď vtedy, pri prvom stretnutí, na ktoré som meškal, som získal pocit, že jeho život je veľmi prísne organizovaný. Hoci sa celý čas tak neprejavoval, vôbec nepôsobil ako človek, čo má deň po minútach nalinkovaný a nervózne sa snaží splniť všetky úlohy či predsavzatia – predsa v jeho pokojnom a pravidelnom správaní bolo niečo, čo pôsobilo ako kombinácia vecnosti a presnosti.

Neviem, či bol ženatý, či mal nejaké deti, nikdy sme sa o takýchto obyčajných veciach nerozprávali. V jeho vecnosti a presnosti bolo niečo, čo bránilo podobným rozhovorom. Možno aj z výšky svojho postavenia nebolo pre neho podstatné rozprávať sa s nejakým štipendistom z Európy o vlastnom živote.

Aj keď mi rozprával o budhistickom umení a filozofii, alebo keď komentoval nejakú knižku, ktorú mi ukázal, hovoril, akoby hovoril o niečom objektívnom. Bolo z jeho slov cítiť, že má všetko precítené a osobne prežité a do svojich slov dáva veľa z vlastných skúseností. Nikdy však priamo nenaznačil, že sú to jeho osobné skúsenosti.

Neviem, či bol takým človekom, alebo sa len k cudzincovi takto obracal. Neviem, či to boli návyky človeka z vyššej (vysokej) kasty k niekomu, kto by mohol byť jeho pobočníkom. Jeho tvár, spôsoby komunikácie, jeho slová boli vždy priateľské, ale nebolo možné cez ne preniknúť ďalej. Nebol to neosobný odstup, a už vôbec nie nepriateľstvo. Len mal svoj svet, do ktorého ma nepustil aj napriek tomu, že mi vždy pomohol, keď bolo treba.

Odolen Smékal

Jednu vec však prof. Lokéš Čandra pri vedení mladého štipendistu zanedbal. Nerozumel som dôvodom, ale zrejme to bolo pre neho niečo také samozrejmé, že mu ani nenapadlo uviesť ma do toho. Nepoodhalil tajomstvá jogy a meditácie.

Joga a meditácia sú pre štúdium Indie, hinduizmu i budhizmu kľúčové. Bez nich nemožno preniknúť do hĺbok indického myslenia, ani prijať každodenný život v Indii ako samozrejmy. Aj pre tých Indov, ktorí nemeditujú či nerobia pravidelne jogu, aj pre nich sú to kľúčové kultúrne výkony – lebo celá ich kultúra je nimi presiaknutá.

Tak hinduizmus ako aj budhizmus sa nezaobídu bez hľadania splynutia s vesmírom či bez ovládania vášní ľudského tela, ktoré poskytujú jogu a meditácia. Aj princíp návratu životov na základe karmy je presiaknutý možnosťami meditácie.

Prof. Čandra pravidelne meditoval, musel presne poznať jej možnosti, ciele, jej vplyv na človeka a na pochopenie kultúry Indie. Hoci som do Indie prišiel študovať budhizmus aj s jeho technikami koncentrácie vedomia, neuviedol ma do tohto kultúrneho pokladu.

Náhodou... náhodou? ma do neho uviedol iný odborník na indickú kultúru, ktorého som stretol len dvakrát – ale práve pre jedinu jeho otázku ho môžem považovať za môjho druhého indického učiteľa.

Počas môjho pobytu v Novom Dillí tam bol na kratší čas aj jeden z najväčších českých indológov, docent Odolen Smékal⁶ z Karlovej univerzity. Už vtedy v Indii aj vo svete veľmi vážený odborník na hindštinu, dokonca nositeľ indickej vládnej ceny, ktorý poznal Indíru Gándhiovú a ďalších špičkových predstaviteľov Indie, neskôr sa stal veľvyslancom Českej republiky v Indii.

Náhoda nás spojila na jednej recepcii, kde sme si dohodorili stretnutie u neho v hoteli na druhý deň. Pochopiteľne, tento hlboký znalec Indie sa zaujímal o mladého človeka, ktorý sa ukazoval ako potenciálny nadšenec pre Indiu.

Vycítil som, že považoval za potrebné najprv si v rozhovore overiť, či využívam štipendium len na turistické poznávanie Indie, alebo mám ambície aj hlbšie preniknúť do indickej kultúry. Doc. Smékal si nechal dosť podrobne vysvetliť moje dovtedajšie snahy, dlhodobé zámery i ciele pobytu, samozrejme poznal prof. Čandru a jeho akadémiu. Nechal ma rozprávať aj o tom, čo som dovtedy videl a spoznal, a potom ma úplne vyviedol z konceptu jedinou otázkou: „Pán kolega, robili ste jogu?“

Stretnutie s českým indológom bolo v porovnaní s celým pobytom v Indii len okamihom. Patrilo však ku kľúčovým.

⁶ Foto: <http://www.isasdelhi.org/photogallery.htm> (29. 1. 2012)

Joga

Doc. Odolen Smékal položil jednoduchú otázku. Predniesol ju vecne, len tak mimochodom. Ale ukázal mi kľúč k pochopeniu Indie.

Joga pre Indov totiž nie je to, čo za ňu v Európe považujeme. Už vôbec to nie je len súborom telesných cvičení, ako sa obraz o nej z vulgarizoval v slovenskom povedomí.

Prof. Lokéš Čandra nebol ochotný komunikovať o svojich osobných skúsenostiach s meditáciou a jogou. Je to príliš intímny a príliš zložitý proces na to, aby o ňom človek mohol len tak rozprávať. Ani budhistickí mnísi, ktorých som neskôr na cestách po Indii stretol, neprejavovali veľkú ochotu zasväcovať ma do nej. Aj doc. Smékal aj mnísi však jasne dávali najavo, že bez nej veľa nepochopím.

Všetci pritom vedeli, že do jogy a meditácie sa môže človek dôkladne zasvätiť len dlhodobou, mnohoročnou snahou pod vedením učiteľa. Na to som nebol perspektívny káder.

Napriek tomu som sa do nej okamžite po rozhovore s doc. Smékalom pustil.

Ako sa ukázalo, nie je jednoduché preniknúť do tajomstiev jogy. Podľa Indickej tradície je tvorcom jogy boh Šiva – už len preto, že je božským vynálezom, nemôže byť ľahké osvojiť si ju.

Šiva praktizujúci jogu

Podľa príručiek je možné získať fyzické zručnosti pre jogu – správne dýchanie, správne stravovanie, množstvo telesných cvikov. Niektoré príručky jogy uvedú do teoretického a intelektuálneho pozadia jogy, do systému čakier a aury. S máloktorou – hoci výborne napísanou – príručkou je však možné dostať sa na tú hranicu psychického stavu, na ktorej sa začína skutočná jogu, teda na hranicu medzi telesným cvičením a technikami koncentrácie či meditácie. Okrem výnimočnej a dlhodobej snahy na to treba aj schopnosť vnímať jednotu

svojho tela so svojou psychikou. Európania tieto dve časti nášho celku tvrdo oddelili a len ťažko sa dostávame do stavu, keď si našu bytosť uvedomujeme ako jeden celok.

Pritom práve v tomto jednom celku je kľúč nielen k joge, ale k celej Indii.

India neoddeľuje fyzické a psychické, preto sa môže tak relatívne ľahko dostávať k najhlbším úrovniam psychického prostredníctvom fyzických cvičení. Tie fyzické cvičenia totiž od začiatku do konca chápe ako cvičenia fyzicko-psychické.

Keď s pomocou základov jogy pochopil toto prepojenie, umožnilo mi to inak vnímať veľa výkonov indickej kultúry, bez ohľadu na náboženstvo, ktoré bolo v ich pozadí. Umožnilo mi to aj lepšie pochopiť Budhovu strednú cestu správneho myslenia a konania.

Joga bola mojím tretím učiteľom v Indii. Hoci som nemal šancu preniknúť do nej tak, ako by bolo potrebné a vhodné, odhalila mi mnoho základných súvislostí indickej kultúry a indického vnímania sveta.

(1988 / 2012)

Veľkosť v detailoch

„It's not a country, it's a continent itself“ – To nie je štát, ale svetadiel.

Tak sa hovorí o Indii a nemyslím, že by túto charakteristiku vymysleli Indovia. Určite prišla zvonku, od cudzincov.

Hovorí veľmi jasne – India je taká veľká, taká pestrá a bohatá na rôznorodosť, že jeden štát to nemôže uniesť. Je určite pestrejšia ako Európa, ktorá sa hrdí svojou kultúrnou rôznorodosťou a považuje ju za svoju zvláštnosť oproti iným svetadielom.

Určite aj to jej spôsobuje množstvo problémov, vyvoláva mnoho nenávisťi – ale som presvedčený, že jej to súčasne dáva hlbokú múdrosť a vytvára podhubie pre nekonečnú trpezlivosť a porozumenie pre iných.

Ale – India nemá v sebe len tie veľké rozdiely, o ktorých svet vie: Kasty, regióny, stovky jazykov, absolútne bohatstvo a absolútnu chudobu, tisícročia histórie i schopnosť na všetko zabudnúť a začínať od nuly, pokoru až otroctvo aj veľkú hrdosť až pýchu, obrovské megapolis so štvrťami mrakodrapov a luxusných obchodných značiek aj miniatúrne osady roztrúsené po krajine s pár obyvateľmi žijúcimi na hranici praveku.

India nie je veľká a pestrá len tak „vo veľkom“. India je veľká aj v drobných detailoch. Európan hľadiaci na Indiu z výšky svojej civilizačnej pýchy určite vidí hlavne tie „veľké“ rozdiely a z diaľky zreteľné charakteristiky Indie. Až keď sa k nej priblíži – vlastne až keď sa „do nej“ priblíži, zistí, že to, čo sa z diaľky zdalo jasné, zrozumiteľné, priehľadné a priezračné, jasne štruktúrované a jasne určené, je zblízka úplne iné.

Stavba, ktorá je zvonku homogénna, pri pohľade zblízka zrazu ukáže drobný geometrický vzor a rytmičné reliéfne členenie, ako tento pilaster.

Na inom mieste budovy, v ozdobе výstavnej brány, ktorá pri vstupe do budovy návštevníkovi pripomína, aký malý a bezmocný je v prítomnosti večných hodnôt, si pozorný divák všimne drobný detail. Maličký vzor, nenápadne umiestnený na špici dvoch poloblúkov, presne tak ako drobučký šperk na krku ženy. Niektorí ho tam dali akoby mimochodom, avšak nie preto, aby si človek všimol tento šperk, ale preto, aby upozornil na miesto okolo neho. Staviteľ vložil tento šperk nad bránu preto, aby návštevníkovi okamžite skĺzol pohľad späť do brány,

aby ocenil veľkoleposť brány – tak ako šperk na krku ženy nemá upozorňovať na šperk samotný, ale na to, čo je pod ním.

Návštevník si uvedomí, že jeho pohľad nemá zostať na jednom mieste, ale má obdivovať krásu celej stavby, a tak začne pohľadom klzať z miesta na miesto. Prekvapene sleduje nekonečný a záhadný vzor obiehajúci okolo mnohých miest na stenách. Po chvíli začne rozmyšľať, či sa ten vzor niekde skončí, hlava sa mu však tak zakrúti, že nie je schopný prestať v sledovaní jeho nádherných a stále sa meniacich i opakovaných kriviek.

Keď sa návštevník spamätá a pretrie si oči, aby sa vrátil do reality, zrazu zistí, že tento záhadný kvetinový(?) vzor obieha okolo veľkých polí plných kvetov – mramorových kvetov vyrastajúcich priamo zo steny. Bezfarebných, vlastne vo farbe mramoru, reliéfnych kvetov. Stuhli v múre na večnosť, ale zároveň akoby sa hýbali vo vetre, či obracali za slnkom. Sú kamenné, a predsa živé.

Všetko sa zrazu na stene rozhybalo, nič na tejto veľkej stavbe nestojí, hoci sa dívame na horu mramoru a drahých kameňov. Všetko akoby bolo presne na svojom mieste, ale všetko akoby len práve teraz priskočilo, doplávalo, priletelo na svoje miesto, a chcelo o chvíľu znova odletieť. Nie prudko, vo víchre, ale tak ľahko, ako keď za záver filmu Forrest Gump vyletí pierko a pomaly sa vznáša stále vyššie.

Náš pohľad ho sleduje, hlava sa vyvracia dohora, a zrazu sa zastaví na dlhom abstraktnom vzore. Nie, nie je abstraktný, je to len dekoratívne arabské písmo, ktoré má návštevníkovi niečo sprostredkovať. Čo asi? To sa Európan neznalý tohto písma nedozvie. A možno je to dobre, lebo ho aspoň dokáže vnímať ako ďalší pohyblivý ornament ovíjajúci veľkolepú bránu tejto vznešenej budovy.

Možno je skutočne dobre, že mu nerozumie. Asi by sa naľakal, keby vedel, že hľadá na citáty z Koránu, ktoré upozorňujú na Súdny deň. Čo asi hľadá táto téma na takej nádherne vyzdobenej budove? Ale možno stojí práve pred inou stranou budovy a hľadá na text hovo-

riaci o Rajskej záhrade. Keby tejto téme Európan rozumel, asi by ju uprostred tejto kvetinovej nádherly z mramoru prijal ľahšie.

Návštevník nespokojný so svojou neschopnosťou porozumieť textu kľže pohľadom po budove, ale niečo ho stále ťahá hľadiť dohora. Akoby nebolo možné kochať sa len pohľadom na farebné diamantové nekonečné vzory, či len na kamenné bezfarebné kvety. Akoby to písmo, v ktorom návštevník cíti obsah presahujúci každodenný život, ho tiež vyťahovalo hore a hore. Vyvracia hlavu, aby uzrel vrchol tejto úžasnej budovy, ale vrchol vlastne nenájde. Nájde len sústavu tenučkých vežičiek obkolesujúcich niekoľko drobných kupol. Akoby tie vežičky chceli preťať oblohu, a brzdia ich iba tieto kupoly, pôsobiace popri nich dosť rozložito. Pohľad návštevníka sa však nezastaví a niečo ho núti ísť stále vyššie, až na vrchol hlavnej kupoly – a to nemal robiť, lebo jej špic ho odtiaľ vystrelí ešte vyššie.

Niet východiska, treba sa vrátiť na zem. Pohľad sa popri budove zvezie na zem cez jeden zo štyroch minaretov, ktoré ju obkolesujú ako strážcovia.

S prekvapením na ňom spoznáваме tie isté tvary, ornamenty a detaily ako na hlavnej stavbe. Stoja však mimo nej – sú jej súčasťou, alebo nie sú? Aká je ich funkcia?

Odstúpime a náš pohľad sa vráti k hlavnej stavbe, ale tento raz už vidíme celú kupolu a bez dychu pohľadom objímame jej rozložitosť.

Keď sme už raz odstúpili od budovy,

začínáme vnímať väčšie časti tejto architektúry. Spoznáваме súhru kvetov a vzorov, písma a brány, oblúkov a hrán, vlysov, trámov a okien. Oko návštevníka nemá vôbec chuť sa zastaviť, toľko detailov nachádza na tejto stavbe, ktorú si prišiel pozrieť ako známu turistickú atrakciu. Začne obchádzať okolo budovy a spoznáva ďalšie a ďalšie detaily geniálne skomponované do jedného harmonického celku.

Musí pri nej s úctou vysloviť – už rozumiem, prečo je taká známa a prečo sa z nej stala turistická atrakcia.

Lenže to nie je bežná turistická atrakcia. Táto stavba je asi najznámejším symbolom Indie a určite patrí k najviac fotografovaným či filmovaným miestam v Indii.

Tádž Mahál.

Hrobka Mumtáz Mahál, manželky panovníka Šáh Džahána, ktorý ju pre ňu staval po 20 rokoch od roku 1632. Pracovalo na nej 20 tisíc robotníkov a umelcov a po smrti samotného Šáha aj on v nej našiel svoje miesto.

Je známa ako nádherná biela stavba. Tak som ju uzrel po prvýkrát, keď som prešiel cez slávnostnú bránu do areálu.

Existuje nespočetné množstvo jej fotografií v rôznych farbách. Nie sú to kúzla grafických programov. Mramor, z ktorého je postavená, mení farbu v rôznych denných a ročných dobách, od čisto bielej, cez svetlo žltú až po oranžovú, červenkavú alebo šedastú. Hoci na fotografiách a z diaľky pôsobí ako jednofarebná stavba, pri pohľade zblízka nájdeme nesku- točné množstvo farebných detailov a rovnako neskutočné množstvo reliéfnej výzdoby.

Je totiž presne taká ako India. Pred jej návštevou vieme, že bude pestrá. Vieme, že bude veľkolepá. Vieme, že bude z rôznych pohľadov iná a rôznorodá. Vieme, že budeme žasnúť.

Ale až keď k nej skutočne pristúpime, zistíme, že sme o nej nič nevedeli. Zistíme, že je oveľa bohatšia a pestrejšia, ako sme očakávali. Spoznáme nekonečné množstvo detailných rozdielov, podôb, vlastností Indie.

A keď odstúpime a prejdeme za túto nádhernú stavbu vyrážajúcu dych – sme zrazu pri meandroch Jamuny, jednej z indických posvätných riek. Jej zmätený tok ničím nenaznačuje, že stojíme na jednom z najkrajších miest na Zemeguli.

Hoci je rieka posvätná, posvätnosť tohto miesta oveľa viac určuje neskutočný pôvab hrobky, ako toto – na pohľad obyčajné – koryto.

Tieto pestré vlastnosti Indie – tak ako detaily hrobky Mumtáz Mahál i jej okolia – sú mnohokrát drobné vo svojej mierke a nenápadné vo svojej prostote. Ale sú veľkolepé a vznešené. Možno im vznešenosť dáva prirodzenosť, s akou ich Indovia vytvárajú a prijímajú. Skôr si však myslím, že im vznešenosť dáva práve ich prostota. Nehrajú sa totiž na nič veľké, a v tom sú veľké.

India sa nehrá na niečo veľké a práve preto je veľká a vznešená.

Počas pobytu v Novom Dillí sa mi niekoľkokrát naskytla možnosť ísť navštíviť túto nádhernú a absolútne jedinečnú hrobku. Vzdoval som, lebo som mal pocit, že som do Indie

neprišiel na to, aby som cestoval po sprofanovaných turistických atrakciách. Navyše je moslimská, zatiaľ čo ja som prišiel do Indie študovať budhizmus.

Nakoniec som sa nechal prehovoriť. Keď som ju zazrel, pochopil som, že Tádž Mahál som musel vidieť. Uvedomil som si to naplno pri prvom pohľade na ňu, znova o chvíľu, keď som stál pod ňou a uvedomoval som si stále znova. Nie je to len nádherná hrobka.

Je to stelesnenie Indie vo všetkej vznešenosti tejto krajiny.

(1988 / 2012)

Indická syntéza

Svetadiel

India nie je štát, je to svetadiel. Už to tu zaznelo.

Je rôznorodá ako svetadiel, je taká pestrá, je taká duchovne bohatá, je taká vrstevnatá. Vo svojej rôznorodosti vie byť veľmi divoká a nenávisťná, hlavne dovnútra, keď v nej prepukne nekonečná nenávisť medzi skupinami ľudí.

India si dobre pamätá jazvu, keď pri získaní nezávislosti v r. 1947 Veľká Británia odtrhla v zásade podľa náboženského kritéria od Indie Západný a Východný Pakistan (dnešný Pakistan a Bangladéš): Pakistan ako väčšinovo moslimský štát, Indiu ako väčšinovo hinduistický štát. Obyčajní ľudia samozrejme dostali strach a masovo utiekali cez hranice na západ aj na východ. Vybuchla obrovská vlna nenávisti a vzájomné vraždenie, v ktorom zahynulo asi pol milióna ľudí.

Aj mnohokrát neskôr dokázali vášniví obyvatelia Indie vyvolať mnoho nepokojov.

Keď som cestoval vlakom popri Gange, vlak zrazu nepokračoval v ceste a zostal stáť v hlavnom meste štátu Uttar Pradéš, v Lakhnaú. Dozvedeli sme sa, že ani tak skoro nepôjde, lebo ďalej po trati sú nejaké nepokoje – vzbúrili sa roľníci. Neviem, prečo a proti komu, pochopil som jedine to, že asi vo vzdialenosti tridsiatich kilometrov od železničnej stanice sa strieľa do demonštrantov – aspoň tak znela správa.

Neviem, čo bolo na tom všetkom pravdy. Isté však bolo, že niekde nablízku vybuchli obrovské vášne. Inak by diaľkový rýchlik neodstavili.

Čakali sme niekoľko hodín, kým sa vlak pohol. Nepoznám dôvody, prečo mohol pokračovať, neviem, či všetkých postrieľali, alebo to boli len strely do vzduchu na rozohnanie demonštrácie. Ostatní cestujúci samozrejme poznali situáciu a rozumeli aj všetkým správam, ktoré sme dostávali v hindčine a len ich zlomky v angličtine, tak mi sprostredkovali aspoň nejaké súvislosti. Z nich boli dve kľúčové. Prvá – vidiecka chudoba už nedokázala uniesť svoju chudobu. Druhá – tak rýchlo, ako prudké demonštrácie vybuchli, tak rýchlo sa aj skončili.

Nechápal som ďalšie súvislosti. Dozvedel som sa však jednu dôležitú pravdu o Indii: Vášne jej obyvateľov vedia vzbĺknúť v okamihu s obrovskou silou – a takmer rovnako rýchlo vedia aj ochladnúť. Neskôr som to videl mnohokrát v malom pri drobných demonštráciách.

Je to niečo, čo by mohlo postupne rozložiť tento veľký a zložitý štát/svetadiel.

A predsa má India v sebe niečo, čo ju pevne udržuje pohromade.

Je to jej humanizmus vyvierajúci z hlbkej viery v transcendentno presahujúce človeka. Človek je v tomto transcendentne malý a v nekonečnom rade nových životov je jeho súčasný život len jedným článkom reťaze. Preto sa nemôže zaoberať iba jednotlivými detailmi, ale musí vnímať svet ako celok.

Tým transcendentnom je jednota celého vesmíru. To je veľká indická syntéza.

Bhopál – hinduistická kaplnka

*Sárnáth – stúpa
na pamiatku zakladateľa
spoločnosti Maha Bodhi
(Anagarika Dhammapala)*

Sárnáth – čínsky budhistický chrám

Fatehpur Sikrí – moslimská modlitba

India v sebe nesie hlbokú schopnosť prepracovať sa k syntéze tohto nekončiaceho sa množstva náboženstiev, ideológií, kást, politických snáh a rozbrojov. Indická spoločnosť by sa rýchlo rozpadla bez schopnosti harmonizovať. Indický človek by stratil akúkoľvek istotu, keby v takom rôznorodom svete nehládal – a nenašiel – jednotu celého vesmíru. India musí veriť v jednotu a harmóniu človeka a vesmíru.

Mnoho tvorcov indickej kultúry hľadalo túto vnútornú harmóniu človeka, harmóniu spoločnosti, harmóniu sveta.

Jedným z tých, ktorých si Indovia veľmi vážili, bol filozof, politik, jogín, teoretik kultúry Aurobinda Ghoša (1872-1950). V Indii ho nevolajú inak ako Šrí Aurobindo. Šrí je veľmi úctivé oslovenie a v Indii ho dostávajú iba veľmi vysoko vážené osobnosti, dokonca niektorí bohovia.

Šrí Aurobindo skombinoval svoje hinduistické aj európske vzdelanie, svojím celostným (ak chceme integrálnym) chápaním človeka sa však zásadne líši od európskej tradície.

Európa atomizuje človeka na telo a psychiku, alebo na zložky vedomia, alebo na jednotlivé nervy, alebo na jeho vzťahy k okoliu. Po takejto atomizácii sa len s veľkými ťažkosťami pokúšame človeka opäť poskladať. Tradičná indická kultúra podobný problém nepozná, lebo od začiatku do konca vidí človeka ako jeden celok. India vie, že ak nechceme stratiť funkčnú spätosť častí človeka, nemôžeme jeho časti izolovať a posudzovať samostatne. Preto napríklad môže indická kultúra tak systematicky a celé tisícročia pracovať na psychickom ovplyvňovaní fyzických funkcií v joge – lebo fyzis a psyché nikdy neoddelila.

India hľadá na človeka ako na jeden celok. Ani svet a prírodu nevnímajú mimo celého človeka. Vždy ich vidia vo vzťahu k človeku, vždy v ich ľudskej hodnote, vždy ako jeden z prostriedkov zdokonaľovania človeka. Základné ciele ľudského života sú síce v indickej kultúre spirituálne, ale to umožnilo Indii dlhé storočia uvažovať o človeku predovšetkým v etických kategóriách a s pomocou etiky hľadať cesty, ako človeka zdokonaľovať. Kultúra sa tak pevne naviazala na cestu k ľudskej dokonalosti. Kultúra tak nie je cieľom pre samú seba, ale vždy je len prostriedkom.

Z tejto tradície vyrástlo učenie Šrí Aurobinda.

Centrum Šrí Aurobinda

V čase môjho pobytu v Indii sídlilo na juhu Nového Dillí malé Centrum Šrí Aurobinda.

Vzniklo v r. 1977 preto, aby teoreticky aj osvetou pomáhalo odstraňovať krízový stav mysle moderného človeka. Chcelo rozvíjať indické komplexné chápanie človeka i samotnú komplexnosť človeka.

Centrum prijalo meno Aurobinda Ghoša, lebo sa hlásilo k jeho odkazu a integrálne chápanie človeka chcelo uchovávať pomocou jeho myšlienok. Tak ako on sa zamýšľal nad cestami k ľudskej harmónii a nad vnútorným sebazdokonaľovaním človeka, tak aj toto centrum chcelo pôsobiť na svoje okolie.

Keď som do neho vstúpil, nikoho som tam nepoznal a oni nevedeli, že prídem. Bol som narušiteľ ich pokoja, cudzí Európan, ktorý o Šrí Aurobindovi už čosi počul, ale nie veľa a chcel sa dozvedieť viac.

Viac som poznal budhizmus, ktorý týmto ľudom vôbec nebol cudzí a vo svojej širokej indickej tolerancii ho plne akceptovali – ale predsa len bol trochu z iného sveta. V ich svete, teda vo svete Šrí Aurobinda vládla syntéza, harmónia rôznych učení a moje pohľady na Indiu zo strany budhizmu boli pre nich vlastne jednostranné.

Prišiel cudzinec, neznalý a hľadiaci na nich z inej perspektívy.

Nemali s tým problém. Prvé, čo urobili, bolo, že ma ponúkli svojou cukrovou trstinou, ktorou sa práve hostili.

Nepovedali, čo mi dávajú.

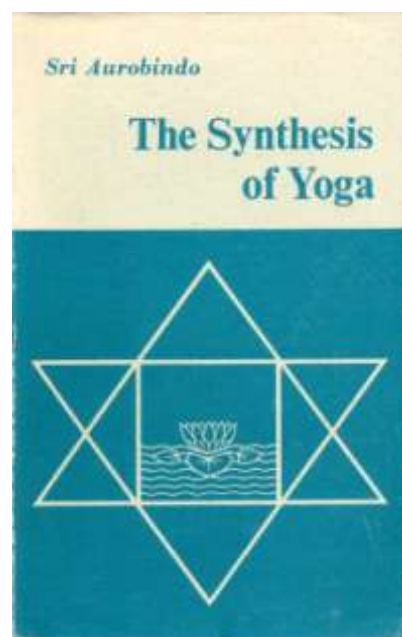
Dostal som do ruky niečo, čo som v živote nevidel. Vyzeralo to ako bambusová tyč, na jednom konci to bolo rozstrapkané a meralo to viac ako pol metra. Obracal som tú tyč v ruke a rozmýšľal, čo týmto darčekom chceli povedať. Pripomínala mi totiž základnú zbraň indických policajtov – bambusovú tyč.

Rozveselil som ich. Chvíľu ma potrápili, ale nečakali, kým sa spýtam, pomenovali tú tyč a názorne ukázali, čo s ňou. Zubami (museli byť silné) odtrhnúť vrchnú vrstvu a vysávať sladkú šťavu z vnútra palice.

Ešteže som nereagoval ako Európan a nešiel si ju najprv umyť pred tým, ako som do nej zahryzol. Z iných stretnutí predtým som vedel, že by som ich do krvi urazil, tak som to riskoval.

Keď som konečne zvládol cukrovú trstinu a s chuťou sa do nej pustil, ukázali mi túto 900-stranovú knihu:

„Tu si všetko prečítaš.“

Popri hryzení trstiny som otvoril knihu a hneď som narazil na jej motto:

„Celý život je joga.“

Až vtedy som pochopil, prečo mi ponúkli tú cukrovú trstinu. Nebolo to obyčajné po-hostinstvo, ktoré vie byť v Indii nekonečné. Mali aj iný dôvod. Tá cukrová trstina mi mala slúžiť ako úvod do indickej kultúry a do spôsobu života podľa Šrí Aurobinda.

V jeho chápaní je celý život jogou preto, lebo iba joga dokáže postupne viesť človeka k sebazdokonaľovaniu. Nie však k obyčajnému posilňovaniu svalov či k prehlbovaniu poznania. Sebazdokonaľovanie je možné len vtedy, ak človek rozvinie všetky možnosti, ktoré si na svet prináša – ak ale zároveň rozvinie svoju individualitu v jednote s celkom ľudského spoločenstva a s celkom vesmíru.

Preto je na knihe Šrí Aurobindov symbol – hexagram s vodou a lotosovým kvetom. Hexagram symbolizuje jednotu svetla, života a lásky, voda tvorivosť a lotosový kvet to najvyššie, čo presahuje človeka, Avatára, najvyššiu hinduistickú bytosť.

„Človek je prechodná bytosť, nie je konečný...“, píše Šrí Aurobindo. Aby však človek prekročil sám seba, nestačí zdokonaľovať svoje jednotlivé schopnosti. Musí žiť v jednote s celým vesmírom: Človek si musí s chuťou zahryznúť do cukrovej trstiny, pretože tá dáva radosť jeho zmyslom, ale aj pôžitok a energiu jeho telu – a súčasne sa človek musí s pomocou jogy povznášať nad svoju obmedzenú pozemskú existenciu. Bez pôžitku tela z cukrovej trstiny by som nemohol pochopiť hĺbku Aurobindovej cesty k dokonalosti.

Centrum Šrí Aurobinda v Novom Dillí bolo len jedným z mnohých podobných centier rozosiatych po Indii. Dnes už neexistuje, na jeho mieste je Inštitút masovej komunikácie pomenovaný po Šrí Aurobindovi.

Úlohy centra prebral v Novom Dillí samostatný a veľký ášram Šrí Aurobinda – v Európe by sme povedali kláštor, ale indický ášram má oveľa širšie pole pôsobnosti. Nie je to len sústredenie „mníchov“, hoci aj to. Je to priestor, kde prívrženci určitého učenia žijú svojim vlastným životným štýlom.

Najväčší ášram Šrí Aurobinda bol založený v južnej Indii, v Puttučéri. Pod záštitou UNESCO tam vzniklo celé mesto, ideálne utopické mesto mieru, pokoja, lásky, úcty a citlivosti k prírodnému prostrediu – Auroville – s tisíckami obyvateľov. Zakladajúca charta mesta hovorí:

„Auroville nepatrí nikomu jednotlivo. Auroville patrí ľudstvu ako celku... Auroville bude miestom nekončiaceho sa vzdelávania, nekončiaceho sa pokroku a mladosti, ktorá nikdy nezostarne.... Auroville bude miestom materiálneho a duchovného výskumu pre živé stelesnenie Ľudskej Jednoty.“

Je to indická realizácia utopických myšlienok, ktoré v Európe obiehajú stáročia. Nevychádza však z našich túžob po dokonalosti. Vychádza zo Šrí Aurobindových predstáv o harmónii a o ľudskosti. Takej harmónii a ľudskosti, ktoré sú možné len v indickom prostredí.

Aj Centrum Šrí Aurobinda v Novom Dillí bolo ostrovom pokoja uprostred dynamickeho hlavného mesta, uprostred moderného veľkomesta. V centre však bolo cítiť to, čo v ňom malo byť cítené – hlboký ľudský pokoj vyvierajúci z prijatia človeka ako najcennejšej bytosti na Zemi.

Tam som pochopil indickú syntézu. Hovorila, že je to syntéza jednotlivca, prírody, vesmíru a najvyššej bytosti. Hovorila o transcendentne. Hovorila o kolobehu životov. Je jedno, aké náboženstvo vyznávajú, ich slová bývajú dosť podobné.

Tá syntéza však vyrastá z niečoho veľmi простého a vlastne sa k tomu простému aj vracia. Vyrastá z prijatia človeka ako celku – jednotlivca v komplexe jeho života, ľudstva v komplexe jeho osudov. Vyrastá z prijatia človeka v jednote dobrého a zlého, krásneho a škaredého.

Šrí Aurobindo to presne pomenoval. Ani zďaleka nie všetci Indovia prijímajú jeho myšlienky. Vedel však presne vyjadriť jeden z najdôležitejších aspektov indickej kultúry.

(1988 / 2012)

Nič nie je jednoznačné v Indii

Nič nie je v Indii také, ako by človek očakával.

Briti a súčasnosť

Nové Dillí, postavené Britmi začiatkom 20. storočia, sa pýši širokými ulicami. Najširšia a najdlhšia z nich, Kráľovská cesta je ceremionálnym centrom nového hlavného mesta. Keď Briti priamo vedľa Dillí stavali Nové Dillí ako nové hlavným mestom namiesto dovtedajšej Kalkaty a plánovali Kráľovskú cestu (Radž path), netušili, že čoskoro sa tu budú za prítomnosti prezidenta Indickej republiky konať prehliadky pri príležitosti prijatia Deklarácie nezávislosti Indie.

Nové Dillí, Radž path

Dillí, Stará pevnosť zo 16. st.

„Európska“ Bombaj

Hrdými bulvármi a budovami sa pýši aj najbohatšie mesto Indie, Bombaj. Celkom prirodzene sa však hneď vedľa nich rozprestiera slam.

Bombaj, Nariman

Bohatá a európsky vyzerajúca Bombaj pôsobí na prvý pohľad, akoby sa v nej žilo životným štýlom príbuzným západnému svetu. Napovedá to štýl stavieb, ruch na uliciach, kvalitná dopravných prostriedkov, organizovanosť celého života v Bombaji, krásne upravené ulice, parky aj nábrežia. Návštevníci o nej hovoria, že je to najeurópskejšie indické mesto.

Bombaj, Colaba

Bombaj, Nábrežná ulica

A predsa uprostred tejto „európskej“ Bombaje nikoho neprekvapí, keď na luxusnom nábreží pri Indickom oceáne alebo blízko neho stretneme v priebehu desiatich minút ľudí akoby z iných svetov: úplne zahalené moslimky, o chvíľu svätého muža hinduizmu, čoskoro človeka bez nohy, či bohatú Indku v luxusnom sári.

Môžeme si len domýšľať spôsob života týchto ľudí.

Moslim, ktorý môže mať dve ženy, určite nebude chudobný. Pravdepodobne to boli jeho ženy, nie nevydaté dievčiny, keď boli úplne zahalené. Alebo všetci patrili k vetve islamu, ktorá nedovoľuje žiadne odhaľovanie žien ani dievčat?

Dá sa predpokladať, že svätý muž nepotreboval materiálne bohatstvo, jeho oblečenie hovorí o iných životných cieľoch.

Spôsob, akým sa pohyboval človek bez nohy, fakt, že ako druhá noha mu slúžila obyčajná dlhá palica, ukazujú, že nepatril k boháčom.

Sári tejto ženy zasa napovedá, že napriek všetkej jednoduchosti jeho vzorov nebolo lacné.

Aj výstavba na návrší nad najlepšou bombajskou plážou hovorí o slušnej životnej úrovni krajiny i ľudí. A predsa neďaleko od pláže narazíme na chudobu spiacu na zemi.

Bombaj, nad plážou Čópati

Bombaj, Námornícka cesta

Sväté mesto Váranasí

Každodenný kult je oveľa výraznejšie prítomný v starobylom svätom meste Váranasí. Miestom kultu je aj starostlivo opatrovaná hinduistická kaplnka. Je asi prirodzené, že blízko pri nej je verejný záchod v podobe, ktorá je bežná v indických mestách.

Váranasí

O ulicu ďalej zasa v malej kaplnke s úctou a starostlivo každý deň polievajú Šivov lingam mliekom a medom. Rovnakú pozornosť však nevenujú budovám nad ním, tesne pri svätej rieke Gange, ktoré sa kvôli neexistujúcej starostlivosti rozpadávajú.

Váranasí, Kaplnka Šivu

Váranasí, Rana ghát

Preplnená India

India je preplnená. V čase môjho pobytu sa počtom obyvateľov blížila k jednej miliarde. Ak by Slovensko bolo obývané s rovnakou hustotou obyvateľstva, tak by v Bratislave žil milión ľudí. Na niektorých miestach je India osídlená tisícročia, lebo sa tie miesta stali svätými – alebo proste nebolo kam odísť. Na iných miestach zasa prehustenosť ľudských obydľí na nás dýcha zo všetkých strán tak, ako pod najväčšou moslimskou stavbou v Indii, Džama Masdžit, hlavnou mešitou v starom Dillí.

Dillí, kupola Džama Masdžit

Dillí, pod Džama Masdžit

A v iných častiach krajiny zasa chodíme po prázdnych miestach, ako je opustené mesto Fatehpur Sikri, nedobudované a kvôli nedostatku vody v 16. storočí opustené mesto, dnes už len mesto duchov.

Fatehpur Sikrí

Mesiac

Aj obloha je v Indii akási iná, ako sme v Európe zvyknutí. Sme blízko rovníku, súmrak je krátky a deň sa končí veľmi rýchlo, v priebehu niekoľkých minút je tma, treba s tým rátať pri podvečerných presunoch.

Dokonca Mesiac sa správa inak ako v Európe – keď „cúva“, nekončí ako európsky rožok, ale ako lodička. Nad Európou sa ten rožok síce začína klásť ako lodička, ale nedokončí svoj pohyb, neľahne si úplne.

Mesiac nad Váranasí – celok a detail

Mesiac nad Bratislavou

Protiklady

Indovia sa s veľkou úctou a pietou sa starajú o svoje historické pamiatky, veď na území Indickej republiky je viacero pamiatok a súborov stavieb zapísaných v zozname UNESCO, ako napr. Tádž Mahál v Agre alebo areál Humajúnovej hrobky zo 16. storočia v južnom Dillí.

Pamiatok je samozrejme príliš veľa, by bolo možné všetky starostlivo ošetriť, navyše v Indii je ťažké rozhodnúť sa, ktoré z nich viac chrániť – či budhistické, či hinduistické, či zoroastriánske, či z čias britskej koloniálnej nadvlády, či moslimské. V Indii sa vystriedalo príliš veľa odlišných a protikladných kultúr na to, aby mohli byť odpovede jednoznačné. A tak sa snažia zachovať raz takú pamiatku, inokedy inú.

Dillí, Humajúnova hrobka – vstup a ozdobné okno

Ale pretože pre každodenný život potrebujú obydlie a teplo a v Indii nie je veľa lesov, zato posvätného dobytku je dosť, využívajú kravské lajno ako sa dá. Aby ho mohli využiť, starostlivo ho odložia – holými rukami z neho urobia úhl'adné koláče, a tými polepia najbližší múr, aby na slnku vyschli. Tu sa z neho stáva kurivo. Môže však rovnako dobre poslúžiť ako stavebný materiál na vidieckej chatrče.

Je úplne jedno, aký múr využijú. Hoci treba povedať, že na pamiatkach som to nevidel.

Váranasí, centrum mesta

Antika a India

Európan ľahko získa pocit, že je v krajine plnej protikladov. Dokonca sa o Indii hovorí, že nikde na svete nenájdeme toľko protikladov na jednom mieste a že myšlienková, kultúrna, geografická, historická a politická rozmanitosť Indie je taká veľká, že to nie je štát, ale celý svetadiel.

Nemal som pocit, že by tieto protiklady chápali Indovia ako protiklady. Boli pre nich prirodzené. Bolo pre nich prirodzené, že vedľa štvrte luxusných viliek si niekto staval obydlie z kravského lajna. Bolo pre nich prirodzené, že na luxusnej pláži si uľavovali do vody či na piesok – ale radšej priamo do vody, lebo voda všetko odniesla. Bolo pre nich prirodzené, že na ulici, na úradoch, v dopravných prostriedkoch sa stretávali ľudia akoby pochádzali z úplne odlišných svetov.

To len pre Európana zvyknutého na európsky štandard spôsobu života, v ktorom nie sú mimoriadne veľké rozdiely, sa indické rozdiely môžu zdať neočakávané, prekvapujúce. To len Európan stále niečo očakáva a India mu jeho očakávania neplní.

To len Európan je stále znova a znova prekvapovaný novými a novými tvármi Indie. To len cudzinec chce, aby bolo všetko okolo neho predpovedateľné, jednoznačne určené. Lenže v Indii nič nie je jednoznačne určené. Nič nie je navždy dané. V posledných storočiach sa vraj už aj tie kastovné rozdiely nahlodávajú, hoci niekedy sa zdá, že zostávajú jediným stabilným prvkom indického života.

V Indii by perfektne zaznelo Herakleitovo heslo – Všetko plynie. Nevstúpiš dvakrát do tej istej rieky.

Ale ešte lepšie by asi zaznelo Kratylovo – Nevstúpiš ani raz do tej istej rieky, lebo kým do nej vstúpiš, už pôvodná voda uplynula a je tu nová voda.

Grécky filozof Kratylos vedel, že nič nie je jednoznačne určené. On na to prišiel logicky, lebo domýšľal Herakleitove myšlienky. Keby sa dostal do Indie, videl by svoju filozofiu v skutočnosti.

(1988 / 2012)

Indické déjã vu

India je minulosť. Po východe z letiska v Bombaji som prešiel časovou slučkou.

Kde som to všetko už videl?

Kde som videl rozprávkového starca z dvanástich mesiačikov? Je to Veľký Sečeň, hlavný a najmúdrejší z mesiačikov, ktorý mal vlasy a veľké fúzy biele ako sneh? Kedy som čítal, ako jeho kyjak rozkazuje prírode, aby uprostred zimy rozkvitla a dala kvety i plody? V rozprávkach Dobšinského. Ale osobne som ho stretol – v Bhopále.

Ako a kde človek obrábal zem s pomocou dobytká, ktorý za sebou ťahopádne vlečie poľnohospodárske náradie? Kde sa dobytčia sila spájala s ľudskou do jedného celku, pri ktorom už nebolo možné rozoznať, kto koho poháňa, či dobytok vlečie za sebou človeka alebo či človek udáva smer?

Bhopál

Vo fotografiách Martina Martinčeka zo slovenského vidieka, keď sa díval na ľudí v horách, alebo keď fotografoval obrazy starého sveta? Keď nám ukazoval zvyšky zanikajúceho a chudobného poľnohospodárskeho Slovenska? Nie – v Agre pri kosení trávy.

Agra

Kde som videl kováčsku dielňu s ručným pohonom? Kde jej chýbala akákoľvek mechanická sila, ktorý by ľahko vytvorila silný oheň nevyhnutný pre kovanie železa? Žeby to bola Jarošova Tisícročná včela, ktorá ma pozývala sto rokov do minulosti Slovenska? Alebo mi ho priniesla Tajovského sova Zuza, ktorej sa nepáčilo vo vyhni pod mechom uprostred buchotu, ohňa a iskie?

Nie, bolo to uprostred Nového Dillí, kde koleso z bicykla vytvorilo základ pouličnej kováčskej dielne.

Nové Dillí

Kde som videl malomocných, ako bezvládne ležia so svojimi rozpadajúcimi sa telami uprostred sveta, ktorý ich nevníma a ani si ich nechce všímať, lebo sa ich bojí a odsudzuje ich na absolútny okraj spoločnosti?

„Vstaň a choď, tvoja viera ťa uzdravila,“ povedal podľa evanjelistu Lukáša Ježiš Kristus malomocnému Samaritánovi. Všimol si malomocného, hoci patrila medzi Samaritánov, ktorými Židia opovrhovali. Videl som v Novom Zákone nádej všetkých malomocných? Videl som u Rembrandta, ako uzdravený malomocný vstáva pod dotykom ruky Ježiša Krista?

Rembrandt van Rijn: Ježiš uzdravuje malomocného. 1660

Žiadny Ježiš Kristus a žiadna nádej, ale zabudnutý posledný z posledných uprostred Nového Dillí. Bol len jedným z mnohých. Jedným z tých mnohých, ktorým absolútna chudoba neumožnila nič iné, len prežívať (dožívať) z hodiny na hodinu na uliciach. Bol jedným z mnohých malomocných, ktorých sa spoločnosť štitila.

Nové Dillí

Kde som videl trhovisko, kde v absolútnom chaose spolunažívajú tesne vedľa seba trhovci s potravinami od výmyslu sveta, dobytok, autá, smeti, hnoj, rozpadajúce sa domy a improvizované pohostinstvo, v ktorom chlapec na počkanie pripraví najrôznejšie dobroty?

V dávnych rozprávaniach starcov o starom Rakúsko-Uhorsku? Alebo v obľúbených obrazoch zo stredoveku, keď sa podľa povrchných predstáv osvietencov – i podľa našich predstáv – Európa utápala v nevedomosti, v špine, vo všeobecnej zločinnosti, v chaose a bezprávi?

Nie, bol to jeden z najväčších trhov v Novom Dillí.

Nové Dillí, trh Sarodžini Nagar

Kde som videl tesné susedstvo špiny, neporiadku a chlieva s miestom, kde všetci žijeme svoje každodenné životy? Na slovenských dedinách pred polstoročím? Kde som videl chliev, ktorý nie je izolovaný na zadnom dvore, ale bez problémov funguje uprostred mesta? V starých stredovekých mestách? Nie tam, ale uprostred výstavného hlavného mesta Indie, ktoré stavali koloniálne úrady Britskej koruny pre slávu Indie aj pre svoju slávu.

Nové Dillí – Indická brána

Nové Dillí

Kde som videl zničených otrokov ťahajúcich loď proti prúdu veľkej rieky? Dávno, veľmi dávno, keď sme všetci povinne museli poznať zúfalý osud ruských poddaných v 19. St

Ilja Repin: Burlaci. 1873

Taký bol osud ruskej chudoby pred mnohými desaťročiami, zneužitý komunistickou propagandou, ktorá nám vnucovala všetko, čo zaváňalo Ruskom a čo hovorilo o vykorisťovaní chudoby bohatou aristokraciou. Prečo som potom takých istých burlakov videl vo Váranaší, kde ich síce bolo menej, ťahali menšie lode, ale boli tak isto otrhaní, zničení a beznádejní ako u Repina?

Váranaší

Váranaší

Kde som videl ženy fyzicky pracovať tak ťažko, akoby boli mužmi? V stredovekej Európe, keď mimo sezónnych prác na poli sa pre stavbu katedrály využili všetky zdravé ruky, nohy a hlavy? Boli to ženy chudobnej Európy, ktoré sa po stáročia zamestnávali ako muži, keď nebol dostatok mužov, alebo keď nebolo čo do úst položiť? Alebo som to videl v Novom Dillí a v Patne?

Nové Dillí

Patna

Ako Európan som toto všetko už raz videl v histórii, a predsa všetko bolo znova pred mojimi očami. Bolo aj nebolo. História je rozprávanie, história bola, ale už nie je. India však nie je rozprávanie, India je skutočnosť.

Keď sa Európan začne pohybovať po indických mestách, mestečkách a dedinách, rýchlo získa pocit, že sa ocitol v minulosti. Hľadá na Indiu ako nejakú transcendentnú bytosť s pocitom *déjà vu*, to som už niekde v minulosti videl. Ved' svet už raz taký bol.

Veľký omyl. Európan nehľadá do svojej histórie. Nie je on na vyššom stupni vývoja, ako je India. Takáto namyslenosť mu vôbec nepomôže pochopiť Indiu, iba spôsobí, že Indiu pre seba úplne stratí.

Možno je bohatší ako veľká časť Indov. Možno mnohí Indovia môžu iba snívať o technike, ktorá Európanovi uľahčuje každodenný život. Možno v Európe nemusia ženy tak ťažko pracovať, ako je to na mnohých miestach a v mnohých sociálnych vrstvách Indie.

Možno má Európa všeobecne rozšírené prísnejšie hygienické predpisy a návyky. Možno jej zdravotníctvo už niektoré choroby zo svojho sveta úplne vylúčilo. A predsa nie je Európan na vyššom stupni vývinu. Je len iný a zahanbí sa, keď začne porovnávať kultúry „starej“ Európy a oveľa starobylejšej Indie.

Európan, ktorý ide do Indie, nemôže v Indii hľadať svoju vlastnú minulosť. Môže iba hľadať úplne iný svet, svet, v ktorom je on cudzincom, preto mu nikdy nemôže úplne porozumieť. Lebo je iný.

V Indii je Európan iný. V Európe sú zasa Indovia iní.

Ale všetci majú rovnaké túžby.

India nie je déjà vu. India nie je minulosť Európy. India je sama sebou, Indiou.

(1988 / 2012)

Slamy

Na Slovensku tomu hovoríme osada. V Indii tomu hovoria slamy alebo chatrče. Niekedy tieto chatrče slúžia na bývanie, hoci často mi bývalo záhadou, ako je možné v takom niečom bývať. Rovnako mi bývalo záhadou, prečo sa vyskytujú všade, mimo miest, v centrách väčších aj menších miest, osamote aj v obrovských rakovinových aglomeráciách chatrčí.

Niektoré ani nemali tvar chatrčí, domčeka, príbytku, ale bol to len zhhluk predmetov nakladených neviem akým spôsobom na seba, jeden cez druhý – a kdesi v tom bol schovaný človek. Nie jeden, ale skupina ľudí, od najmenších detí po najstarších a chorých ľudí.

Centrum Bombaje

V takomto príbytku sa možno len schovávajú pred dažďom, ktorý v čase monzúnov vie byť v Indii nielen dotieravý, ale nekonečný a neznesiteľný. Aj tak si myslím, že ani pred dažďom neukryje, lebo ten príbytok nemá žiadny ucelený tvar, po ktorom by dážď stekal. Vždy som pri nich mal dojem, že dážď prší dnu, akoby ani žiadny príbytok neexistoval.

Nemožno sa čudovať, že život ľudí, ktorí „vlastnia“ takýto príbytok, sa neodohráva v ňom, ale mimo neho. A keď si povieme, že mimo neho, tak skutočne mimo neho. Videl som vedľa týchto príbytkov, priamo na ulici, medzi autami a špinou mnoho každodenných súčastí ľudského života – spánok, prípravu aj konzumáciu jedla, matku, čo kojila svoje dieťa, strihanie vlasov, vykonávanie základných hygienických potrieb, okolie príbytku slúžilo aj ako záchod, aj ako posledná posteľ pre umierajúceho človeka, aj ako priestor pre trúchlenie

za mŕtvym, videl som náznaky milovania (ale v týchto posledných prípadoch som sa radšej vzdialil). Slúžilo ako obchod s rôznymi druhmi tovaru, ako miesto na žobranie, ako dielňa či priestor pre spracovanie kravského lajna, ako opravovňu bicyklov, rikší aj automobilov.

V mnohých prípadoch sa príbytok prelieval do ulice a ulica do príbytku, akoby ani neboli od seba oddelené, ale tvorili jeden spoločný priestor pre život. Vo veľkých mestách slamy prerastali do obchodných centier a nebolo jasné, či tá búda je ďalším obchodom vedľa „kamenného“ obchodu, alebo príbytok predavača z toho „kamenného“ obchodu alebo jeho rodiny

Z hlavných ulíc Bombaje

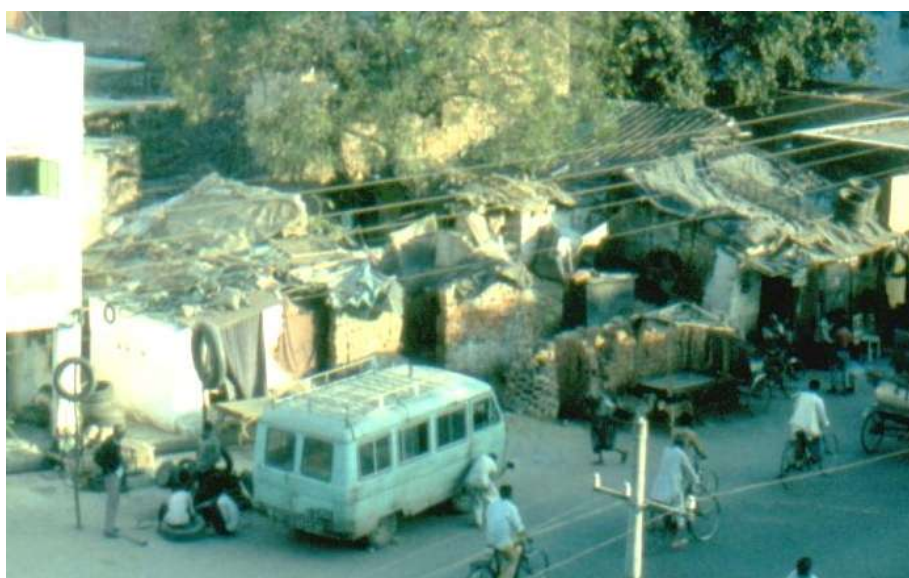
Z hlavných ulíc Dillí

Z hlavných ulíc Dillí

Z hlavných ulíc Bhopálu

Autoservis vo Váranasí

Podobné zoskupenia budov, ktoré neustále hrozili pádom, len nejakým zázrakom vytvárali ulice. Často nebolo jasné, kde sa končí jedna a začína druhá budova, dokonca mi ob-

čas nebolo jasné, či stojím pred budovou, pred chatrčou alebo pred smetiskom. Alebo pred predajňou potravín či stánkom na trhovisku. Pritom bolo možné na ne naraziť kdekoľvek v ktoromkoľvek meste.

Samozrejme, že podobné chatrče som nachádzal aj na vidieku, v dedinách strednej Indie. Tam ich však bolo oveľa menej, lebo tam zasa mali ľudia vzácny stavebný materiál – zem (teda vlastne hlinu a blato), niekedy kamene a drevo. A tak mohli mnoho svojich príbytkov stavať v podobe viac-menej uzavretých domov, chrániacich pred prudkým slnkom aj pred dažďom.

Dedinka v Uttarpradéši

Na vidieku som napriek chudobe videl aj snahu o architektonický tvar. V mestách často vôbec nie – len snahu vybudovať niečo, čo sa nezrúti.

Bufet v Sání, ktorý slúži aj ako predajňa aj ako domov

Nie raz, keď som prichádzal k podobnému bufetu, aby som sa osviežil, som mal pocit, že som indiskrétny – akoby som vstupoval do intímnych priestorov domácnosti. Mohol som vidieť veľa situácií z rodinného života, lebo domáci vôbec neregistrovali, že okoloidúci im vidia doslova do kuchyne. Bolo to pre nich také prirodzené, že sa tým vôbec nezaoberali. A tak som pri kúpe občerstvenia často narušil bežné situácie z rodinného života. Dokonca som si raz kupoval klasickú indickú pochúťku čapatí od ženy, ktorá naraz varila, predávala aj kojila svoje dieťa.

Ale tieto „predajne“ zasa mali svoju atmosféru. V prípade takej chudoby si nemožno romanticky predstavovať šťastných a pokojne spolunažívajúcich rodín, lebo bolo jasné, že zápasia o prežitie. Napriek tomu bolo tiež jasné, že títo ľudia sa nestretli len ako kolegovia v práci, ale prežívajú spolu všetko, lebo sú buď jednou rodinou, alebo blízkymi priateľmi.

Preto vstup pod pochybné prístrešky, ktoré každú chvíľu hrozili pádom, a kupovať si niečo och predavačov v „obchode“, bol vstupom do svojbytného sveta ľudí žijúcich akoby samých pre seba. Títo ľudia často nemali iné záujmy okrem svojho provizórneho zoskupenia latiek, plechu, papiera a handier, tu sa zdržiavali celý deň aj noc, tu si zarábali, tu sa mali radi aj neznášali.

Pretože viem, že tam aj umierali, mnohí vraj aj rodili deti, skoro by som si myslel, že tam sa odohrávali aj svadby. To je však už iná kapitola, svadba má v indickej spoločnosti špeciálne postavenie a aj najbiednejší sa snažia „vystrojiť“ ju inak a inde.

Hrnčiarska a košíkárská dielňa v Novom Dillí – dielne, predajne aj ubytovanie

Na viacerých miestach som však získal pocit, že slam nie je len architektúra a prejav chudoby, ale aj istý životný štýl. Ak chudoba nútila ľudí, aby bolo toto zoskupenie predmetov všetkým, čo mali, tak si aj svoj život prispôbili tomu, čo mali, pričom sa zrejme tento spôsob života stal normou.

A tak som podobný životný štýl mohol vídať aj v bohatších, murovaných či kamených prístreškoch. Hoci pôsobili ako pevné stavby, hoci boli vybavené dokonca dverami a oknami, hoci do nich určite nikdy nepršalo, predsa mnohé z nich boli zároveň príbytkami aj priestorom pre živobytie.

Aj v takýchto príbytkoch/dielňach/predajniach sa žilo, spalo, vyrábalo, predávalo – to všetko väčšinou v jednoduchej štvorcovej budove bez prednej steny. V zadnej časti budovy, oddelenej predsa len nejakou stenou alebo závesom, bola „rodinná“, súkromná časť. V prednej časti budovy, ktorá smerom do chodníka nemala stenu, bola „podnikateľská“ časť. A tak okoloidúci síce nazrel do súkromia majiteľov a prevádzkovateľov bufetu či dielne, ale len zľahka. Od ich súkromia bol oddelený.

Bufet v Dillí

*Predajňa kokosových orechov
v centre Bombaje*

Predajňa textilu v Novom Dillí

(1988 / 2012)